

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานคร” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ทฤษฎีความต้องการ
2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการทางการศึกษา
3. แนวคิดเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อน
4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบ
5. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน
6. รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน
7. รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีความต้องการ

1.1 ความหมายของความ ต้องการ

คำว่า “ความต้องการ” เป็นคำที่อธิบายถึงสิ่งที่มนุษย์ต้องการส่วนที่ขาดหายไปหรือขาดแคลนสิ่งที่จำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ซึ่งนักวิชาการได้อธิบายถึงความหมายของความ ต้องการ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

นุชนาฏ นิชเปี่ยม (2546, น. 19) กล่าวถึงความหมายของความ ต้องการว่า “ความ ต้องการ” หมายถึง แรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมหรือเป็นสภาวะที่ร่างกายขาดความสมดุล การขาดความสมดุลนี้จะทำให้ร่างกายขาดความสุขและเนื่องจากสิ่งนี้เองทำให้มนุษย์จำเป็นต้องมีการเติมสิ่งที่ขาดให้เต็ม ซึ่งเรียกว่าเป็นการตอบสนองของความ ต้องการของอินทรีย์

กฤษณ์กมล กมลาศน์ (2546, น. 14) กล่าวถึงความหมายของ “ความ ต้องการ” หมายถึง ความอยากได้ ความปรารถนาที่จะได้มาอย่างเหมาะสม เพื่อตอบสนองของความ ต้องการทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม

สุรางค์ จันทร์โอม (กฤษณ์กมล กมลาศน์, 2546, น. 19) กล่าวถึงความหมายของ ความต้องการว่า “ความต้องการ” หมายถึง การที่บุคคลมีความรู้สึกที่ต้องการเปลี่ยนแปลงไปจาก สภาพที่เป็นจริงไปสู่สภาพอนาคต ซึ่งอาจจะเกิดจากตัวบุคคลเองหรือเกิดจากสภาพแวดล้อม

อาภา อภิชาติไตรสรณ์ (2541, น. 7) กล่าวถึงความหมายของ “ความต้องการ” หมายถึง ความต้องการในการพัฒนาตนเอง การฝึกอบรมในเนื้อหาที่สอดคล้องกับสภาพ เหตุการณ์ปัจจุบัน

รัตนา พุ่มไพศาล และ ประนอม โอทกานนท์ (2534, น. 18) กล่าวถึงความหมายของ ความต้องการว่า “ความต้องการ” หมายถึง การขาดในบางสิ่งบางอย่างที่จำเป็นหรือหวังประโยชน์ต่อ สิ่งนั้น มนุษย์เป็นผู้ที่มีความต้องการอยู่ในตนเองทุกคนและพยายามแสวงหาเพื่อตอบสนองความต้องการ ของตน

ราศี ธรรมนิยม (2539, น. 1) กล่าวถึง ความหมายของความต้องการว่า “ความ ต้องการ” หมายถึง ความประสงค์ ความมุ่งหวังหรือ Need เป็นความต้องการที่มีความจำเป็นขาด เสียไม่ได้ เช่น ความต้องการอาหาร อากาศหายใจ นอนหลับพักผ่อน และสืบพันธุ์ ในทาง พระพุทธศาสนา “ความต้องการ” หมายถึง กิเลสซึ่งเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมองและความทุกข์ ทั้งหลาย

สรุป ความหมายของความต้องการ หมายถึง ความปรารถนาในสิ่งที่มีมนุษย์ยังไม่ได้รับ การตอบสนอง ซึ่งแต่ละคนจะมีระดับความต้องการที่แตกต่างกันการขาดบางสิ่งบางอย่างในชีวิต ทำให้แต่ละคนพยายามกระทำบางอย่างหรือแสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองต้องการ

1.2 ทฤษฎีความต้องการ

มาสโลว์ (Abraham Maslow อ้างถึงใน พงศ์ หรดาล, 2540, น. 50) กล่าวถึงลำดับขั้น ของความต้องการของมนุษย์ว่า มนุษย์ถูกกระตุ้นจากความปรารถนาที่จะก่อให้เกิดการตอบสนอง ความต้องการของมนุษย์มีอยู่ 5 ระดับ ดังนี้

1. ความต้องการทางกายภาพ (Physiological Needs) เป็นความต้องการของมนุษย์ ขั้นต่ำสุดและเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ได้แก่ อาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ ดังนั้นเพื่อตอบสนองความต้องการของเด็กเร่ร่อนให้เกิดความพึงพอใจจึงต้องจัดบริการด้านอาหาร และเครื่องนุ่งห่มไปพร้อม ๆ กับการจัดบริการทางการศึกษา เป็นต้น

2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs) เป็นความต้องการปกป้องพิทักษ์สิทธิของตนเองให้เกิดความมั่นคงปลอดภัยจากสิ่งแวดล้อมที่เป็นอันตรายรอบ ๆ ตัว เช่น การทำข้อตกลงระหว่างหน่วยงานที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนกับตัวเด็กเร่ร่อนว่าเมื่อจบการศึกษาจะต้องมีงานทำหรืองานรองรับ เป็นต้น

3. ความต้องการทางสังคม (Social Needs) เป็นความต้องการให้ผู้อื่นและสังคมยอมรับคบหาสมาคมเป็นที่ยอมรับของเพื่อนร่วมชั้นเรียน การมีมิตรภาพและความรักต่อกัน

4. ความต้องการมีฐานะทางสังคม (Esteem Needs) ซึ่งความต้องการมีฐานะทางสังคมสามารถแบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ 1) ต้องการชื่อเสียง ตำแหน่ง ฐานะ ความเด่นดัง การรับรองและความชื่นชมจากผู้อื่น 2) ปรารถนาที่จะมีความเข้มแข็ง เชื่อมั่นในตนเอง ความมีอิสระ และเสรีภาพ

5. ความต้องการความสำเร็จในสิ่งที่ตนปรารถนา (Self Actualization) เป็นความต้องการขั้นสูงสุดของมนุษย์ ซึ่งความต้องการขั้นสูงสุดของมนุษย์แต่ละคนไม่เหมือนและเท่าเทียมกัน ดังนั้นองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนควรตอบสนองความต้องการของเด็กเร่ร่อนบ้าง เช่น เปิดโอกาสให้เด็กเร่ร่อนตอบสนองความต้องการตามอุดมการณ์ของตนเอง ซึ่งเป็นธรรมชาติของมนุษย์จะพึงพอใจมากหากสิ่งที่ตนเองหวังได้รับการตอบสนอง

ซาเลสไน และคณะ (Zaleznik and others อ้างถึงใน พินิจ บุญอนันต์, 2541, น. 113) กล่าวถึงความต้องการของมนุษย์แบ่งออกเป็น 2 แบบ ดังนี้

1. ความต้องการภายใน ได้แก่ ความต้องการเข้ากลุ่มกับเพื่อนฝูง ความต้องการแสดงความรักเพื่อน ความต้องการแสดงออกถึงความรู้สึก และความต้องการเป็นที่ยอมรับนับถือจากเพื่อนหรือคนอื่น ๆ ในสังคม

2. ความต้องการภายนอก ได้แก่ การมีความรู้ การจบการศึกษา การมีรายได้และค่าตอบแทน ความมั่นคงในหน้าที่การงาน สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และการทำงานที่ตนถนัด

สมิธ (Smith อ้างถึงใน พินิจ บุญอนันต์, 2541, น. 11) กล่าวถึงความต้องการของมนุษย์ว่า หากมนุษย์ได้รับการตอบสนองในสิ่งที่มนุษย์ต้องการทำให้เกิดความพึงพอใจ ความต้องการของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ได้แก่ ความต้องการมีความรู้ ความต้องการมีงานทำ ความต้องการการยอมรับจากสังคม เป็นต้น

สรุป ทฤษฎีความต้องการ กล่าวคือ ความต้องการของมนุษย์เกิดมาจากปัจจัยภายในร่างกายและภายนอกร่างกาย ซึ่งสามารถจัดลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ตามความสำคัญออกเป็น 5 ลำดับ ได้แก่ ความต้องการปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ความต้องการความปลอดภัย

ความต้องการการยอมรับจากสังคม ความต้องการมีฐานะทางสังคม และความต้องการความสำเร็จในสิ่งที่ตนปรารถนา ซึ่งความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุดจนกว่าจะได้รับการตอบสนองหรือประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนปรารถนา

1.3 ความต้องการด้านการศึกษา

ความต้องการด้านการศึกษา เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องสนใจศึกษาเพื่อนำไปสู่การจัดการศึกษาที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย และเพื่อเป็นผลสัมฤทธิ์แก่กลุ่มเป้าหมายเมื่อจบการศึกษา ดังนี้

ฟิลลิป เอช. (Phillip H. Coombs อ้างถึงใน อังศุมาลิน สมรรคเสวี, 2545, น. 17) กล่าวถึง ความต้องการด้านการศึกษาของปัจเจกชน ดังนี้

1. ความต้องการด้านการศึกษาขั้นพื้นฐานและเรื่องทั่วไป ได้แก่ การอ่านออกเขียนได้ การเรียนหนังสือ การคิดเลขเป็น การมีความเข้าใจในเรื่องวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของครอบครัว ได้แก่ ความรู้พื้นฐาน การมีทักษะ และทัศนคติขั้นพื้นฐานที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของครอบครัวให้ดีขึ้น เช่น สุขอนามัย โภชนาการ การวางแผนครอบครัว เป็นต้น

3. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อยกระดับชุมชน ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับสถาบันการปกครองท้องถิ่นและประเทศ วิธีการปกครองในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ สหกรณ์ โครงการพัฒนาชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้น เป็นต้น

4. ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อประกอบอาชีพ ได้แก่ ความรู้ทักษะเกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ และที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพเพื่อการดำรงชีวิต ต่อไป

มัลคัม โนลส์ (Malcolm Knowles อ้างถึงใน อังศุมาลิน สมรรคเสวี, 2545, น. 16) กล่าวถึงความต้องการด้านการศึกษาว่า เป็นผลมาจากแรงกระตุ้นของความต้อการขั้นพื้นฐานของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่ทำให้มนุษย์ต้องเรียนรู้บางสิ่งบางอย่างที่มนุษย์ขาดหายไป ซึ่งความต้องการด้านการศึกษาเป็นช่องว่างระหว่างระดับความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล ทั้งในปัจจุบันและสิ่งที่ยากจะให้มีในอนาคต ซึ่งสิ่งที่มนุษย์ต้องการเรียนรู้นั้นจะทำให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีขึ้น

วิลาวรรณ รัตนเศรษฐากุล (2546, น. 89) กล่าวถึงความต้องการด้านการศึกษา คือ สิ่งที่มีมนุษย์ควรจะได้รับ การเรียนรู้เพื่อทำให้ชีวิตของตนเอง องค์กร และชุมชนดีขึ้น

สรุป ความต้องการด้านการศึกษา เป็นผลกระตุ้นที่เกิดมาจากความต้องการสิ่งที่ยากหายไปเกี่ยวกับสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่ต้องการตอบสนองความต้องการทางด้านสติปัญญา ซึ่งแบ่งตามวัตถุประสงค์ของความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ความต้องการด้านการศึกษาขั้นพื้นฐาน ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของครอบครัว ความต้องการด้านการศึกษาเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชน และความต้องการด้านการ ศึกษาเพื่อประกอบอาชีพ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการทางการศึกษา

สวัสดิการทางการศึกษาเป็นบริการหนึ่งในสวัสดิการสังคม ซึ่งรัฐบาลเป็นผู้จัดกิจกรรมและบริการด้านการศึกษาแบบให้เปล่ามี โดยมีเป้าหมายเพื่อต้องการให้เด็กและเยาวชนในประเทศมีโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่ต่ำกว่า 12 ปี บริการดังกล่าวได้ยึดหลักการ ได้แก่ ความเท่าเทียม ความเสมอภาค และการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ซึ่งเด็กเร่ร่อนเป็นกลุ่มเป้าหมายหนึ่งที่ขาดโอกาสทางการศึกษา และมีความต้องการด้านการศึกษาเหมือนกับเด็กอื่น ๆ ทั่วไป ดังนั้นการศึกษาในส่วนนี้จึงมุ่งเน้นอธิบายเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการทางการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

2.1 ความหมายของสวัสดิการทางการศึกษา

เพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างความหมายของคำว่า “สวัสดิการทางการศึกษา” ที่นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ มีรายละเอียด ดังนี้

รวีภา สาสิงห์ (2543, น. 38) ได้ให้ความหมายของสวัสดิการทางการศึกษาว่า สวัสดิการทางการศึกษา หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นการช่วยเหลือนักเรียนให้สามารถพัฒนาความรู้ ความสามารถ และบุคลิกภาพของตัวนักเรียนให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปแบบของกิจกรรมที่เป็นการให้บริการระดับกลุ่มหรือการให้บริการเพื่อพัฒนานักเรียนเป็นรายบุคคล

ชาเลส อาร์ (Charles R. Monrol อ้างถึงใน ชนะกิจ คชชี, 2545, น. 38) กล่าวถึงความหมายของสวัสดิการทางการศึกษาว่า สวัสดิการทางการศึกษา หมายถึง กิจกรรมซึ่งจัดขึ้นเพื่อเป็นการเสริมสร้างกิจกรรมทางด้านวิชาการ เป็นกิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมให้นักเรียนได้มีโอกาสพัฒนาตนเองด้วยตนเอง ทั้งทางด้านบุคลิกภาพ ด้านสังคม และด้านสติปัญญา ซึ่งเป็นกิจกรรมที่

ให้นักเรียนมุ่งพิจารณาบุคลิกภาพของตัวเองมากกว่าที่จะเสริมสร้างทางสติปัญญาและทักษะโดยตรง

อิซาเกน (Isaksen อ้างถึงใน สมชัย สุกสัถ, 2543, น.18) กล่าวถึงความหมายของ สวัสดิการทางการศึกษาว่า สวัสดิการทางการศึกษา หมายถึง การช่วยให้นักเรียนสามารถประสบความสำเร็จ ความก้าวหน้าในทุก ๆ ด้านขณะศึกษาอยู่และในความมุ่งหมายที่กว้างออกไป นั่นคือ การช่วยให้นักเรียนสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัว เช่น การช่วยให้นักเรียนประสบความสำเร็จในการรู้จักตนเอง การมีความเชื่อมั่นในตนเอง และสามารถนำตนเองไปสู่ อีกระดับหนึ่งได้

สรุป ความหมายของสวัสดิการทางการศึกษา หมายถึง กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเสริมสร้างให้นักเรียนเกิดความเข้าใจในตนเองและสามารถพัฒนาขีดความสามารถของตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพ ทั้งด้านสติปัญญา สังคม และบุคลิกภาพ ซึ่งกิจกรรมที่จัดขึ้นจะช่วยให้นักเรียนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัวของนักเรียนได้

2.2 วัตถุประสงค์ของสวัสดิการทางการศึกษา

วัตถุประสงค์ของสวัสดิการทางการศึกษาที่นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึง ผู้วิจัยขอ ยกตัวอย่างวัตถุประสงค์ของสวัสดิการทางการศึกษาที่นักวิชาการบางท่านที่อธิบายไว้ มีรายละเอียด ดังนี้

ศุภินี สันตะบุตร (สมชัย สุกสัถ, 2543, น. 19-20) และ ธิภา สาสิงห์ (2543, น. 38) กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของสวัสดิการทางการศึกษา มีรายละเอียด ดังนี้

1. เพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์และช่วยให้นักเรียนตอบสนองตนเองและผู้อื่นในฐานะที่อาศัยอยู่ร่วมกันและช่วยให้นักเรียนสร้างหลักการด้วยตนเองตามวิถีทางที่มนุษย์ควรจะมี ความสัมพันธ์ต่อกันให้นักเรียนมีทักษะและอุปนิสัยที่จำเป็นในการศึกษา รู้จักปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลให้ดียิ่งขึ้น
2. เพื่อให้นักเรียนมีความประพฤติตามหลักการทางการศึกษาที่กำหนดไว้
3. เพื่อช่วยให้นักเรียนพัฒนาตนเองทางด้านต่าง ๆ และสามารถทำให้นักเรียนตัดสินใจเลือกตามความต้องการของตนเองได้อย่างถูกต้องที่สุด
4. เพื่อช่วยให้นักเรียนค้นพบความสามารถ ความสนใจ และความต้องการที่แท้จริงของตัวเองนักเรียนเองได้ดียิ่งขึ้น
5. เพื่อช่วยให้นักเรียนรู้จักและเข้าใจตนเอง ยอมรับภาวะความเป็นจริงที่เกิดขึ้นกับตนเองตลอดจนการให้ความช่วยเหลือนักเรียนในด้านต่าง ๆ

กาญจนา ศรีกาฬสินธุ์ (กฤษณ์ภมม ๒๕๔๖, น. ๓๐) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของสวัสดิการทางการศึกษา มีรายละเอียด ดังนี้

1. เพื่อช่วยให้นักเรียนได้เข้าใจความต้องการของตนเอง และสำรวจตนเองในด้านความสนใจความถนัดและความสามารถที่แท้จริง
2. เพื่อช่วยให้ครูได้รู้จักนักเรียนแต่ละรายได้ดียิ่งขึ้น และสามารถส่งเสริมความเข้าใจความถนัดและความสามารถของนักเรียนแต่ละคนได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
3. เพื่อช่วยให้นักเรียนได้เพิ่มพูนประสบการณ์ และทักษะ เพื่อสร้างเสริมบุคลิกภาพ และพัฒนาการของนักเรียนได้อย่างเต็มที่
4. เพื่อช่วยให้นักเรียนประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนเอง และก่อให้เกิดความภูมิใจและความสุข
5. เพื่อส่งเสริมสัมพันธภาพ ศีลธรรมจรรยา การอยู่ร่วมกัน ทำงานร่วมกัน และส่งเสริมการปกครองตนเองตามแนวทางประชาธิปไตย
6. เพื่อช่วยให้นักเรียนทุกคนได้มีโอกาสทางการศึกษาและได้รับประโยชน์สูงสุด

สรุป วัตถุประสงค์ของสวัสดิการทางการศึกษา เพื่อให้นักเรียนมีพัฒนาการด้านต่าง ๆ ได้แก่ การสร้างมนุษยสัมพันธ์ การทำความเข้าใจตนเองและผู้อื่น การรู้จักคิดวิเคราะห์และตัดสินใจเลือกในสิ่งที่ถูกต้องด้วยตนเอง การสนับสนุนให้นักเรียนประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนเองมีความมุ่งหมาย และการส่งเสริมให้นักเรียนเป็นคนดีของสังคม

2.3 กิจกรรมของสวัสดิการทางการศึกษา

กิจกรรมของสวัสดิการทางการศึกษาที่จัดให้แก่ นักเรียน ซึ่งมีนักวิชาการกล่าวถึงกิจกรรมที่จัดขึ้น โดยมีเนื้อหาครอบคลุมถึงสวัสดิการทางการศึกษา มีรายละเอียด ดังนี้

หวน พันธุ์พันธ์ (๒๕๒๘, น. ๘๙-๑๐๐) กล่าวถึง กิจกรรมที่ทางโรงเรียนจัดขึ้นให้แก่ นักเรียน ดังนี้

1. กิจกรรมนักเรียน มีรายละเอียด ดังนี้
 - กิจกรรมสภานักเรียน เป็นกิจกรรมที่สอนให้นักเรียนรู้จักการปกครองแบบระบบประชาธิปไตยเพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นร่วมกัน และเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้แก่ตัวของนักเรียนเอง โดยมีครูทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษาเท่านั้น

- กิจกรรมกีฬา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิชาพลานามัย เป็นการเสริมสร้างให้นักเรียนมีร่างกายที่แข็งแรง มีสุขภาพดี และมีน้ำใจเป็นนักกีฬา

- กิจกรรมศิลปะและวัฒนธรรม เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักคุณค่าของงานศิลปะและการเห็นวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งที่ตั้งงามควรค่าแก่การรักษาไว้ซึ่งประเพณี

- กิจกรรมการบำเพ็ญประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักการเสียสละตนเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมและสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทน

- กิจกรรมชุมนุม สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรกเป็นชุมนุมทางวิชาการ เช่น ชุมนุมภาษาไทย ชุมนุมภาษาอังกฤษ ส่วนที่สองเป็นชุมนุมที่ไม่เป็นวิชาการ เช่น ชุมนุมถ่ายภาพ ชุมนุมรักษาความสะอาด ชุมนุมทำอาหาร เป็นต้น

2. การจัดกิจกรรมแนะแนว เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ให้นักเรียนเข้าใจตนเอง รู้จักช่วยเหลือตนเอง รู้จักคิดและแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง มีรายละเอียด ดังนี้

- การสำรวจและศึกษานักเรียนรายบุคคล เพื่อทราบถึงสถานะทางครอบครัวของนักเรียนแต่ละคนว่าเป็นอย่างไร รวมทั้งทราบถึงสถานะด้านอื่น ๆ เช่น สุขภาพ สติปัญญา และความถนัดของนักเรียนแต่ละคน

- การสนทนา เป็นบริการด้านข้อมูลข่าวสารให้แก่ นักเรียน เพื่อช่วยให้นักเรียนมีความรู้รอบตัวนอกเหนือจากหลักสูตรการเรียนในห้องเรียน

- การให้คำปรึกษา เป็นการให้แนวทางแก่นักเรียนที่เข้ารับคำปรึกษาให้เกิดความเข้าใจในตนเองและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการสอนให้นักเรียนรู้จักรับผิดชอบในการตัดสินใจของตนเองและช่วยให้นักเรียนมองเห็นแนวทางในการปฏิบัติตน

- การจัดวางตัวบุคคล เพื่อช่วยให้นักเรียนมีประสบการณ์ด้านต่าง ๆ จึงใช้วิธีการฝึกอบรม เช่น การจัดให้นักเรียนเลือกวิชาเรียนด้วยตนเองเพื่อให้ตรงกับความต้องการ ความสามารถ ความถนัด และความสนใจของนักเรียน

- การติดตามและประเมินผล เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อตรวจสอบดูว่ากิจกรรมที่ดำเนินการมานั้นประสบผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด มีข้อบกพร่องอย่างไร และควรแก้ไขตรงไหน

3. การปกครองนักเรียน เป็นกระบวนการการดูแล ป้องกัน คุ้มครองความปลอดภัยของนักเรียนรวมทั้งการอบรมมารยาทที่ตั้งงาม เพื่อให้นักเรียนรู้จักรักษาระเบียบวินัยและปฏิบัติตามกฎข้อบังคับด้วยความสมัครใจอันนำไปสู่ความเป็นระเบียบเรียบร้อยความสงบสุข และความเสมอภาคแก่บุคคลอื่นในสังคม

4. การจัดกิจกรรมด้านต่าง ๆ ให้แก่นักเรียน มีรายละเอียด ดังนี้

- การจัดอาหารกลางวัน เป็นการช่วยเหลือนักเรียนให้ได้รับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะตามหลักโภชนาการ เพราะถ้าหากนักเรียนมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ย่อมส่งผลให้นักเรียนประสบความสำเร็จในการศึกษา

- การรักษาสุขภาพอนามัย เป็นการป้องกันและรักษาสุขภาพร่างกายของนักเรียนเอง เพราะการมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ย่อมส่งผลให้การศึกษาของนักเรียนประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้นด้วย

- การรักษาความปลอดภัยให้แก่นักเรียนทั้งขณะศึกษาเล่าเรียนและเดินทางกลับบ้านเพื่อควบคุมเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้น โดยให้ความรู้แก่นักเรียนเกี่ยวกับการป้องกันตนเองให้รอดพ้นจากอันตรายทั้งปวง โดยคำนึงถึงความปลอดภัยของนักเรียนเป็นอันดับแรก

- การจัดร้านขายสินค้าในโรงเรียนเพื่อจำหน่ายสินค้าราคาถูกให้แก่นักเรียน เช่น สมุด ดินสอ ปากกา กระดาษ และอื่น ๆ ซึ่งมีราคาถูกกว่าท้องตลาดทั่วไปและเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่นักเรียน

5. การดำเนินงานเกี่ยวกับการเงิน เป็นการช่วยเหลือนักเรียนที่ฐานะทางบ้านยากจนให้ได้เรียนหนังสือจนสำเร็จการศึกษา โดยจัดอยู่ในรูปแบบของการให้ทุนการศึกษาและเงินทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา

สรุป กิจกรรมของสวัสดิการทางการศึกษาที่จัดให้แก่นักเรียน มีวัตถุประสงค์จัดขึ้นเพื่อช่วยเหลือและส่งเสริมนักเรียนด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สุขภาพ และสังคม เพื่อขจัดปัญหาและอุปสรรคที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาของนักเรียน โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่นักเรียนควรจะได้รับเป็นสำคัญ

2.4 การจัดบริการของสวัสดิการทางการศึกษา

นักวิชาการหลายท่านให้ความสนใจเกี่ยวกับการจัดบริการของสวัสดิการทางการศึกษา โดยมีการศึกษาและแบ่งประเภทของการบริการออกเป็นประเภทต่าง ๆ มีรายละเอียด ดังนี้

วอเตอร์ เอฟ จอห์นสัน (Water F. Johnson อ้างถึงใน สุดใจ น้ำสมบูรณ์, 2539, น. 16-17) แบ่งบริการของสวัสดิการทางการศึกษาที่จัดให้แก่นักเรียนออกเป็น 7 บริการ ดังนี้

1. การบริการด้านจิตวิทยา (Psychological Service) เพื่อให้นักเรียนสามารถวินิจฉัยปัญหาและปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวได้ เป็นการให้ความช่วยเหลือทางการศึกษาเป็นรายบุคคลและกลุ่ม

2. การบริการด้านสังคมสงเคราะห์ (School Social Service) เป็นการช่วยเหลือนักเรียนที่มีปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัว โดยนักสังคมสงเคราะห์จะทำงานร่วมกับโรงเรียน บ้าน และชุมชนเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

3. การบริการด้านสุขภาพ (Health Service) เป็นการให้ความช่วยเหลือนักเรียนเกี่ยวกับการป้องกันและการส่งเสริมสุขภาพมากกว่าการบำบัดรักษา ซึ่งเป็นการให้บริการร่วมกันระหว่างนักจิตวิทยาและนักสังคมสงเคราะห์

4. การบริการด้านการจัดวางตัวบุคคล (Placement Service) เป็นการให้ความช่วยเหลือเช่นเดียวกับการจัดหางานให้นักเรียนทำเมื่อจบการศึกษา เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและเป็นการให้คำแนะนำเกี่ยวกับการทำงานแก่นักเรียนที่จบการศึกษาแล้ว

5. การบริการด้านการวิจัย การประเมินผล และการทดสอบ (Research Service) เป็นบริการที่มีความเกี่ยวข้องกับการวางแผนประสานงาน การทดสอบ การประเมินผล ตลอดจนการวิจัยทุกชนิดที่เกี่ยวข้องกับนักเรียน

6. บริการด้านการมาเรียนและการขาดเรียน (Attendance Service) เป็นบริการที่ต้องทำงานเกี่ยวกับการประสานงานระหว่างบ้านกับโรงเรียน เพื่อช่วยแก้ไขปัญหานักเรียนขาดเรียน

7. การบริการด้านแนะแนว (Guidance Service) เป็นบริการที่ประกอบไปด้วยสิ่งต่อไปนี้

7.1 การบริการศึกษาเป็นรายบุคคล (The Individual Service) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูล ประวัติส่วนตัวของนักเรียน เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนและการให้คำปรึกษา

7.2 การบริการสนเทศ (The Information Service) เป็นการให้บริการเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษาและอาชีพของนักเรียน

7.3 การบริการให้คำปรึกษา (The Counseling Service) เป็นการให้บริการที่ช่วยให้นักเรียนเข้าใจตนเอง เข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น และสามารถตัดสินใจแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง

7.4 การบริการติดตามผล (The Evaluation Service) เป็นการติดตามและประเมินผลงานด้านต่าง ๆ ของงานบริการเพื่อตรวจสอบดูว่างานที่ทำไปนั้นมีปัญหาและอุปสรรคหรือประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด เพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

แอนทอยเน็ต (Antoinette Ryan อ้างถึงใน เพ็ญประภา ภัทรานุกรม, 2535, น. 21) ได้แบ่งประเภทบริการของสวัสดิการทางการศึกษาที่จัดให้แก่แก่นักเรียนออกเป็น 5 บริการ ดังนี้

1. การบริการเข้าเรียนและขาดเรียน (Attendance Service) เป็นบริการเกี่ยวกับปัญหาการเข้าเรียนและการขาดเรียนของนักเรียน เพื่อหาช่วยเหลือและแก้ไข้ปัญหา ต่อไป

2. การบริการสังคมสงเคราะห์ (Social Work Service) เป็นบริการที่ให้ความช่วยเหลือแก่นักเรียนที่มีปัญหาด้านการปรับตัว โดยการค้นหาสาเหตุหรือที่มาของปัญหา ซึ่งดำเนินงานร่วมกับฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อขอความร่วมมือในการแก้ปัญหา

3. การบริการด้านสุขภาพ (Health Service) เป็นบริการที่ให้ความช่วยเหลือแก่นักเรียนด้านการป้องกันและการส่งเสริมสุขภาพมากกว่าบำบัดรักษา

4. การบริการด้านจิตวิทยา (Psychology Service) เป็นบริการที่ให้ความช่วยเหลือแก่นักเรียนในการวินิจฉัยปัญหาและให้การรักษานักเรียนที่มีปัญหาทางด้านจิตใจ

5. การบริการแนะแนว (Guidance Service) เป็นบริการที่ให้ความช่วยเหลือแก่นักเรียนในการให้คำปรึกษาด้านการศึกษาและด้านอาชีพ

สรุป การจัดบริการของสวัสดิการทางการศึกษาแบ่งออกเป็น 5 บริการ ได้แก่ การบริการด้านจิตวิทยา การบริการด้านสังคมสงเคราะห์ การบริการด้านสุขภาพ การบริการด้านการเข้าเรียนและขาดเรียน และการบริการแนะแนว บริการดังกล่าวจัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีความพร้อมในการศึกษาและทำงานต่อไปเมื่อจบการศึกษา

3. แนวคิดเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อน

การศึกษาแนวคิดในส่วนนี้เป็นการศึกษาข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อน เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจปัญหาเด็กเร่ร่อนมากยิ่งขึ้นผู้วิจัยจึงขอนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับ ความหมาย สาเหตุ พฤติกรรม และการดำเนินชีวิตของเด็กเร่ร่อน มีรายละเอียด ดังนี้

3.1 ความหมายของเด็กเร่ร่อน

ความหมายของเด็กเร่ร่อนมีนักวิชาการได้ให้นิยามแตกต่างกันออกไป ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอการให้คำนิยามของนักวิชาการบางท่าน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก (2546, น. 8) กล่าวถึงความหมายเด็กเร่ร่อนว่า “เด็กเร่ร่อน” หมายถึง เด็กที่ไม่มีบิดามารดาหรือผู้ปกครอง หรือมีแต่ไม่เลี้ยงดู หรือไม่สามารถเลี้ยงดูจนเป็นเหตุให้เด็กต้องเร่ร่อนไปในที่ต่าง ๆ หรือเด็กที่มีพฤติกรรมเร่ร่อนจนน่าจะเกิดอันตรายต่อสวัสดิภาพของตัวเด็กเอง

วัลลภ ตังคณานุรักษ์ (2545, น. 60) ได้ให้คำนิยามของเด็กเร่ร่อนว่า “เด็กเร่ร่อน” หมายถึง เด็กที่หนีออกจากบ้านด้วยสาเหตุจากการได้รับแรงกดดันต่าง ๆ ภายในครอบครัว ได้แก่ การถูกทุบตีจากพ่อแม่อยู่เป็นประจำ การถูกดูถูกร่ำว่ากล่าว ความยากจนและความแร้นแค้นของครอบครัว ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุทำให้เด็กทนรับสภาพกดดันไม่ไหวจึงตัดสินใจหนีออกจากบ้าน มาใช้ชีวิตเร่ร่อนตามท้องถนนหรือตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เพียงลำพัง โดยอาศัยหลับนอนตามข้างถนนหรือสถานที่สาธารณะ

นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์ (2539, น. 4) ได้ให้นิยามของเด็กเร่ร่อนไว้ว่า “เด็กเร่ร่อน” หมายถึง เด็กที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งแน่นอน ค่าไหนนอนนั้น เด็กเร่ร่อนจะมีลักษณะของพฤติกรรมที่ไม่หยุดนิ่งและอยู่นอกสถาบันครอบครัว เนื่องจากมีปัจจัยผลักดันเกิดขึ้นภายในครอบครัวทำให้เด็กไม่สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในครอบครัวได้อีกต่อไป เพราะเด็กขาดความรักความอบอุ่นจากคนภายในครอบครัวจึงต้องหนีออกมาเร่ร่อนตามที่สาธารณะ และทำให้เด็กต้องทำงานเพื่อเลี้ยงชีพตนเองตามอัธยาศัย เช่น การขอทาน การรับจ้างทำงานต่าง ๆ ที่ไม่แน่นอน ประกอบกับเด็กเริ่มมีพฤติกรรมที่จะก่อปัญหาหรือสร้างความรำคาญใจให้กับบุคคลอื่น

นิตยา กัทลีระพันธ์ (2535, น. 49) ได้ให้ความหมายของเด็กเร่ร่อนไว้ว่า “เด็กเร่ร่อน” หมายถึง เด็กที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งแน่นอน ค่าไหนนอนนั้น มีพฤติกรรมที่ไม่หยุดนิ่ง และอยู่นอกสถาบันครอบครัว เนื่องจากปัจจัยผลักดันต่าง ๆ ในครอบครัวทำให้ไม่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของเด็ก การขาดความรักและความอบอุ่นจากครอบครัวจึงออกมาเร่ร่อนในที่สาธารณะและประกอบอาชีพเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามอัธยาศัย เช่น ขอทานบ้าง รับจ้างทำงานบ้างหรือบางครั้งอาจจะมีพฤติกรรมที่ก่อปัญหาหรือสร้างความรำคาญใจให้กับบุคคลอื่น

สันทนา ธรรมสโรจน์ (ภักดี ชูติชูเดช, 2535, น. 77) ได้ให้ความหมายของเด็กเร่ร่อนไว้ว่า “เด็กเร่ร่อน” หมายถึง กลุ่มชีวิตเด็กนอกรอบของสังคมมีชีวิตอยู่ไปวัน ๆ อย่างไม่มีแก่นสาร เด็กกลุ่มนี้หนีออกจากบ้านมาเพื่อแสวงหาชีวิตใหม่ที่เขาคิดว่าจะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิม ปัญหาเด็กเร่ร่อนเป็นปัญหาที่สำคัญของสังคม การแก้ไขปัญหาคือเด็กเร่ร่อนจะต้องมีวิธีการที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพปัญหาของเด็กแต่ละคน เพราะเด็กในกลุ่มจะมีทั้งเด็กที่มีพฤติกรรมก้าวร้าว เด็กหัวรุนแรง เด็กที่ติดสารเสพติด ฯลฯ

สรุป ความหมายของเด็กเร่ร่อน หมายถึง เด็กที่อยู่นอกสถาบันครอบครัวไม่มีบิดามารดาหรือผู้ปกครองเลี้ยงดูใช้ชีวิตเร่ร่อนไปเรื่อย ๆ ตามสถานที่สาธารณะหรือแหล่งท่องเที่ยวไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งแน่นอนค้ำไหนดอนนั้น

3.2 สาเหตุที่ทำให้เป็นเด็กเร่ร่อน

สาเหตุที่เป็นปัจจัยทำให้เด็กต้องหนีออกจากบ้านมาใช้ชีวิตเร่ร่อนเพียงลำพัง จนกระทั่งกลายเป็นเด็กเร่ร่อน ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความสนใจและศึกษาสาเหตุที่ทำให้เด็กกลายเป็นเด็กเร่ร่อนว่ามีสาเหตุเกิดมาจากอะไร ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

วัลลภ ตั้งคณานุรักษ์ (2540, น. 27) กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เด็กกลายเป็นเด็กเร่ร่อนว่า สาเหตุเกิดมาจากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างของสถาบันครอบครัวให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง โดยเฉพาะครอบครัวเชิงเดี่ยวที่สมาชิกภายในครอบครัว ขาดความพร้อม ขาดความรู้ ความเข้าใจในการครองคู่และการเลี้ยงดูบุตร ส่งผลให้มีการทอดทิ้งบุตรและการใช้ความรุนแรงกับบุตร ซึ่งทั้งหมดเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้เด็กตัดสินใจหนีออกจากบ้านมาเป็นเด็กเร่ร่อน ขณะเดียวกันภาวะทางสังคมที่เต็มไปด้วยอบายมุข สถานะจริมย์ที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างมากมาได้กลายเป็นแรงดึงดูดที่สำคัญที่ทำให้ตัวเด็กออกมาจากครอบครัวไปหลงผิดสนุกสนานจนกลายเป็นเด็กเร่ร่อน ครูหยุดได้แบ่งสาเหตุที่ทำให้เด็กกลายเป็นเด็กเร่ร่อนออกเป็น 3 สาเหตุ ได้แก่

1. สาเหตุจากการพัฒนาประเทศที่ส่งผลกระทบต่อสังคม ชุมชน และครอบครัว
2. สาเหตุจากความรุนแรงในครอบครัว
3. สาเหตุจากตัวเด็กและสภาพแวดล้อมทางสังคม

นิตยา กัทลีระพันธ์ (2535, น. 24-28) กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เด็กออกมาเร่ร่อนจนกลายเป็นเด็กเร่ร่อนในปัจจุบัน สามารถสาเหตุออกเป็น 3 สาเหตุ ได้แก่

1. สาเหตุเกิดจากครอบครัวของเด็กเอง ซึ่งหมายความรวมถึงบิดามารดา และความรักความอบอุ่นภายในบ้าน ตลอดจนฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งความสัมพันธ์ภายในครอบครัวสามารถแตกแยกหรือยึดเหนี่ยวเด็กเอาไว้ได้ รูปแบบของครอบครัวที่ขึ้นอยู่กับสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมทำให้เกิดสภาพครอบครัวเร่ร่อน ครอบครัวยากจน และครอบครัวที่ไม่มีความพร้อมด้วยประการทั้งปวง

2. สาเหตุเกิดจากตัวเด็กเอง ซึ่งหมายความรวมถึงระดับอายุ ระดับสมอง ความอยากรู้อยากเห็นของเด็กและการติดเพื่อน เด็กมีความต้องการต่าง ๆ ตามประสาเด็กในแต่ละช่วงวัย

พฤติกรรมที่เด็กแสดงออกมาเป็นปฏิกิริยาตอบโต้ปัญหารอบตัวของเด็กที่ตนเองเคยประสบมา การตัดสินใจออกจากบ้านมาเร็วอนมีทั้งแรงผลักดันจากครอบครัว และแรงผลักดันจากสิ่งเร้าภายนอก

3. สาเหตุเกิดจากสังคมภายนอก ได้แก่ แหล่งบันเทิงเรีงรมย์ละความเจริญทางด้านวัตถุ ความทันสมัย สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลอย่างมากในการดึงดูดและเร้าความสนใจของเด็กในวิถีการเร็วอนไม่ว่าจะเป็นการเที่ยวเตร่ตามสถานที่พักผ่อน ตามแหล่งหารายได้ และเพื่อนฝูงของเด็ก

สมควร วรรีรัฐ (2536, น. 58) กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เด็กหนีออกจากบ้านมาใช้ชีวิตเร็วอนว่ามีสาเหตุมาจาก 3 สาเหตุ ได้แก่

สาเหตุจากปัญหาด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวที่มีความยากจนส่งผลกระทบต่อต้องมีการย้ายถิ่นฐานทำมาหากินอยู่ตลอดเวลาจากสังคมชนบทมาสู่สังคมเมือง ทำให้มีการสร้างที่พักอาศัยแบบชั่วคราวไม่แน่นอนพร้อมที่จะโยกย้ายได้ตลอดเวลา เช่น ครอบครัวกรรมกรก่อสร้าง นอกจากนี้สังคมไทยปัจจุบันยังมีช่องว่างของรายได้ระหว่างคนจนกับคนรวยเพิ่มมากขึ้น ค่านิยมทางด้านวัตถุมีมากขึ้น มีการพัฒนาประเทศตามประเทศที่มีการพัฒนาแล้วทำให้ค่าครองชีพของคนในประเทศเพิ่มสูงขึ้นส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวในเรื่องของค่าใช้จ่าย การมีรายรับไม่พอกับรายจ่ายทำให้ครอบครัวประสบปัญหาต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น

สาเหตุจากครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ ครอบครัวเกิดความแตกแยกขาดความอบอุ่นระหว่างสมาชิกภายในบ้าน ขาดความรักความเข้าใจซึ่งกันและกัน หัวหน้าครอบครัวตกงานไม่มีงานทำ เจ็บป่วยหรือรัง เสียชีวิต บิดาหรือมารดาแต่งงานใหม่ บุตรถูกบิดามารดาทุกตีเป็นประจำหรือบุตรที่เกิดมาโดยมารดามีอาชีพเป็นโสเภณี หมอนวด บุตรอยู่ในสภาวะแวดล้อมหรือชุมชนที่มีความเสื่อมโทรมไม่เอื้อต่อการทำให้เด็กมีความรู้สึกผูกพันกับสถาบันครอบครัว

สาเหตุจากตัวเด็กเอง เด็กที่ได้รับผลกระทบจากแรงผลักดันภายในครอบครัวและได้รับแรงดึงดูดจากภายนอกครอบครัว ประกอบกับช่วงวัยของเด็กที่อยู่ในช่วงของการอยากรู้อยากเห็น อยากรู้ออกไปผจญภัยนอกบ้าน ติดเพื่อนรักสนุก ต้องการความรักและความสนใจจากเพื่อนต่างเพศ เด็กที่มีประสบการณ์ไม่ดีจากโรงเรียน เด็กเบื่อการเรียน หนีเรียน หรือเด็กที่ตั้งใจเรียนแต่เรียนไม่รู้เรื่อง เด็กกลัวการลงโทษเมื่อกระทำผิด เด็กบางคนมีสติปัญญาต่ำถูกเพื่อนชักจูงและล่อลวงได้ง่าย รวมทั้งเด็กพลัดหลงจากเพื่อนกลับบ้านไม่ได้

สาเหตุจากสังคมสิ่งเร้าภายนอก ที่เป็นแรงดึงดูด ยั่วยุและทำให้เด็กเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินตามวิถีความเจริญและความทันสมัย เช่น ห้างสรรพสินค้า วิดีโอเกม สถานดิสโกเธค โรงภาพยนตร์ สวนสนุก และสวนสาธารณะ ที่ทำให้เด็กสามารถหาเงินได้ง่ายด้วยวิธีการ

ขอทานตามสถานที่ท่องเที่ยวหรือการขายบริการทางเพศโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ นอกจากนี้เด็กยังได้รับอิทธิพลจากสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดค่านิยมที่ฟุ้งเฟ้อให้เด็กได้เห็นทำให้เด็กเกิดการลอกเลียนแบบพฤติกรรมนั้น ๆ นอกจากนี้ยังมีอินเทอร์เน็ตซึ่งที่ทำให้เด็กถูกล่อลวงและชักจูงได้ง่ายขึ้น

สรุป สาเหตุที่ทำให้เด็กหนีออกจากบ้านจนกลายเป็นเด็กเร่ร่อนสามารถแบ่งออกเป็น 3 สาเหตุ ได้แก่ สาเหตุแรกเกิดจากครอบครัว คือ ครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์มีปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในครอบครัวที่มีความแตกแยกกัน ขาดความเข้าใจซึ่งกันและกัน สาเหตุที่สองเกิดจากตัวเด็กเอง คือ เด็กได้รับแรงดึงดูดจากภายนอกบ้านประกออบกับเด็กมีนิสัยอยากรู้อยากเห็น ติดเพื่อน ชอบการผจญภัย และมีสติปัญญาต่ำถูกเพื่อนชักจูงหรือถูกล่อลวงได้ง่าย สาเหตุที่สามเกิดจากสิ่งแวดล้อมภายนอก คือ สิ่งที่เป็นแรงดึงดูด ยั่วยุ ทำให้เด็กเกิดความสนุกเพลิดเพลินภายนอกบ้าน เช่น สถานดิสโกเธค ห้างสรรพสินค้า โรงภาพยนตร์ และแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ทำให้เด็กเกิดค่านิยมฟุ้งเฟ้อและลอกเลียนแบบพฤติกรรม ซึ่งทำให้เด็กต้องการใช้เงินแต่ครอบครัวไม่สามารถตอบสนองความต้องการของเด็กได้ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองจึงทำให้เด็กหนีออกจากบ้าน

3.3 พฤติกรรมของเด็กเร่ร่อน

เด็กที่หนีออกจากบ้านมาใช้ชีวิตเร่ร่อนเพียงลำพัง เมื่อมีการพบเพื่อนฝูงที่ออกมาใช้ชีวิตเร่ร่อนเหมือนกันกับตนเองจะมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ และมีการลอกเลียนแบบพฤติกรรมซึ่งกันและกันจนทำให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มตนเอง ซึ่งสามารถบ่งบอกได้ว่าเด็กเร่ร่อนคนนี้อยู่กลุ่มไหน นักวิชาการหลายท่านให้ความสนใจศึกษาเกี่ยวกับแบบแผนพฤติกรรมของเด็กเร่ร่อนในกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งสามารถยกตัวอย่างพฤติกรรมของเด็กเร่ร่อนที่นักวิชาการอธิบายเอาไว้ มีรายละเอียด ดังนี้

นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์ (2539, น. 17) กล่าวถึงพฤติกรรมของเด็กเร่ร่อนว่า พฤติกรรมของเด็กเร่ร่อนมีลักษณะของการใช้ชีวิต เปิดตัวเอง ช่างพูด กล้าแสดงออกและมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่น ๆ ได้ดี เด็กเร่ร่อนมีลักษณะเช่นนี้เพราะอาจมีผลมาจากการที่เด็กเร่ร่อนมีจิตใจที่สู้ชีวิตตั้งแต่เริ่มต้นของชีวิตสังเกตได้จาก สีหน้า ท่าทาง แววตา ของเด็กเร่ร่อนจะมีความกล้าแกร่งและกล้าเผชิญหน้า เด็กเร่ร่อนบางคนมีพฤติกรรมก้าวร้าวชอบใช้ความรุนแรง การที่เด็กเร่ร่อนมี

พฤติกรรมเหล่านี้อาจมีผลมาจากประสบการณ์ของเด็กเร่ร่อน ทั้งก่อนออกจากบ้านมาใช้ชีวิตเร่ร่อนและขณะเร่ร่อน

ภักดี ชูติชูเดช (2535, น. 15) กล่าวถึงพฤติกรรมของเด็กเร่ร่อนว่า เด็กเร่ร่อนมีพฤติกรรมที่มีความก้าวร้าว รุนแรง บางรายถูกใช้เป็นเครื่องมือของกลุ่มมิจฉาชีพ โดยการถูกบังคับให้ขอลานหรือถูกบังคับให้เป็นโสเภณี ซึ่งปัญหาดังกล่าวส่งผลให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น เด็กเร่ร่อนติดเชื้อเอดส์ เด็กเร่ร่อนติดยาเสพติด

กรมประชาสงเคราะห์ (สุวิมล น้อยในรักษ์, 2547, น. 15-16) กล่าวถึงพฤติกรรมของเด็กเร่ร่อนว่า เป็นพฤติกรรมที่มีลักษณะแปรปรวนและมีความประพฤตินอกกลุ่มออกทางที่ประพฤติกู้ ๆ เป็นประจำ พฤติกรรมต่าง ๆ ที่เด็กเร่ร่อนแสดงออกมานั้น เป็นการละเมิดกฎเกณฑ์ทางสังคมที่กำหนดไว้หรือเป็นการล่วงล้ำสิทธิของบุคคลอื่น เด็กเร่ร่อนจะมีพฤติกรรมทั้งแบบก้าวร้าวและไม่ก้าวร้าว ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

เด็กเร่ร่อนที่มีพฤติกรรมแบบก้าวร้าว แสดงออกต่อสังคมภายนอกมีหลายลักษณะทั้งการทำร้ายร่างกายหรือลักทรัพย์สินที่มีใช้เป็นการป้องกันตนเอง เช่น การลักทรัพย์ การละเมิดสิทธิการวางเพลิง เป็นต้น การลักทรัพย์ส่วนใหญ่จะเป็นในลักษณะการประจันหน้ากับเจ้าของ เป็นการขโมยซึ่งหน้าเจ้าของ ส่วนการละเมิดสิทธิของบุคคลอื่นด้วยวิธีการใช้ความรุนแรง เช่น การข่มขืน การทำร้ายร่างกาย

เด็กเร่ร่อนที่มีพฤติกรรมแบบไม่ก้าวร้าว แสดงออกของพฤติกรรมลักษณะนี้เป็นการละเมิดกฎเกณฑ์ที่ไม่รุนแรงมากนักทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน เช่น การหนีเรียน การติดยาเสพติด การพูดโกหก การหนีออกจากบ้านครั้งละหลาย ๆ วันเป็นประจำ การละเมิดกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดไว้แต่ไม่ใช้ความรุนแรงหรือทำร้ายร่างกายผู้ใด

สรุป พฤติกรรมของเด็กเร่ร่อนมีลักษณะแปรปรวนขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของเด็กเร่ร่อนแต่ละคนที่ได้ประสบมา เด็กเร่ร่อนมีลักษณะพฤติกรรมของการใช้ชีวิต เปิดตัวเอง ช่างพูด กล่าวแสดงออก และมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่น ๆ ได้ดี ส่วนเด็กเร่ร่อนบางคนจะมีลักษณะของพฤติกรรมที่ก้าวร้าวชอบใช้ความรุนแรง บางรายถูกใช้เป็นเครื่องมือของกลุ่มมิจฉาชีพ ส่วนลักษณะที่แสดงต่อสังคมภายนอกมีทั้งการทำร้ายร่างกายและขโมยทรัพย์สินที่มีใช้ของตนเอง

สะพานลอยตามป้ายรถเมล์ เด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่จะชอบฝังตัวอยู่ตามแหล่งท่องเที่ยวและชอบการผจญภัยรักอิสระ และเริ่มมีเพื่อนวัยเดียวกัน เด็กเร่ร่อนในช่วงวัยนี้จะเน้นปัจจัยสี่เป็นสำคัญเพื่อให้ตนเองมีชีวิตรอดเท่านั้น

2. การดำเนินชีวิตที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เมื่อเด็กเร่ร่อนเติบโตได้ในช่วงวัยหนึ่งก็จะเริ่มมีการสร้างวัฒนธรรมกลุ่มของเด็กเร่ร่อนด้วยตนเอง เพื่อให้รู้ว่าใครอยู่กลุ่มไหนและมีการฝังตัวกลมกลืนกับพื้นที่ ตั้งแต่เรื่องการหลบนอน การทำมาหากิน มีการนัดพบปะพูดคุย กันบ้างครั้งมีแหล่งที่ใช้สำหรับเสพยาเสพติด การมีเพศสัมพันธ์ เด็กเร่ร่อนในช่วงอายุนี้อาจตกเป็นเครื่องมือหรือเหยื่อของพวกธุรกิจผิดกฎหมาย อาชีพของเด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่จะมีความเกี่ยวข้องกับแหล่งเจริญมย์ และบางครั้งสิ่งแวดล้อมสามารถทำให้เด็กชายและเด็กหญิงกลายเป็นผู้ค้าประเวณีได้

3. การดำเนินชีวิตที่มีอันตรายและทวีความรุนแรงมากขึ้นจนเป็นภัยสังคม ซึ่งเด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่ในช่วงอายุที่จะเข้าสู่วัยรุ่นทั้งชายและหญิง จากที่เคยเป็นเหยื่อหรือเครื่องมือของพวกธุรกิจผิดกฎหมายก็กลายมาเป็นผู้บงการเสียเอง ชมชู้รังแกผู้อื่นที่อ่อนแอกว่า มีเด็กเร่ร่อนจำนวนไม่น้อยที่เข้าสู่การเป็นยิวอาชญากร ลักเล็กขโมยน้อย การโจรกรรม การฉกชิงวิ่งราว ฯลฯ

สมควร ธีรัฐ (2536, น. 58-59) กล่าวถึงการดำเนินชีวิตของเด็กเร่ร่อนว่า เด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่จะดำเนินชีวิตด้วยการขอทานบริเวณสะพานลอย ป้ายรถเมล์ เซ็ดกระจกรถยนต์ ขายบริการทางเพศ รับจ้างทำงานทั่วไป เก็บขวดพลาสติกหรือเก็บเศษขยะตามถังขยะ การขายโปรแกรมม้าแข่ง และขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งรายได้ที่ เด็กเร่ร่อนได้รับในแต่ละวันโดยเฉลี่ยประมาณวันละ 51-100 บาท เมื่อได้เงินมาส่วนใหญ่เด็กเร่ร่อนจะใช้จ่ายหมดไปกับค่าอาหาร เสื้อผ้า ซื้อมือถือ กาว หรือบางคนต้องเสียค่าคุ้มครองให้กับผู้คุมอีกที่หนึ่ง สถานที่ใช้อาศัยหลบนอนของเด็กเร่ร่อนก็จะอยู่บริเวณตามใต้สะพานลอย หรือบริเวณเก้าอี้รอบ ๆ สวนสาธารณะ

สรุป การดำเนินชีวิตของเด็กเร่ร่อน ส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตแบบไร้ทิศทางหาเลี้ยงตนเองด้วยการขอทานตามสะพานลอย เก็บของเก่าขาย เซ็ดกระจกรถยนต์ ขายบริการทางเพศหรือรับจ้างทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อหาเงินมาใช้จ่าย ซึ่งส่วนใหญ่เงินที่หามาได้จะหมดไปกับค่าอาหาร เสื้อผ้า ซื้อมือถือ กาวหรือเสียค่าคุ้มครองให้กับเจ้าถิ่นอีกที่หนึ่ง ส่วนเด็กเร่ร่อนที่ไม่มีเงินจะประทังชีวิตด้วยการหาเศษอาหารตามถังขยะหรือขอเศษอาหารจากร้านอาหารมารับประทานเพื่อให้มีชีวิตอยู่รอดต่อไป เด็กเร่ร่อนจะอาศัยหลบนอนตามใต้สะพานลอยและบริเวณสถานที่สาธารณะ

4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบ

การศึกษาในส่วนนี้เป็นการศึกษาความหมาย หลักการ ยุทธศาสตร์ วัตถุประสงค์ หลักสูตร กิจกรรมทางการศึกษา และเกณฑ์การผ่านหลักสูตรของการศึกษานอกระบบ มีรายละเอียด ดังนี้

4.1 ความหมายของการศึกษานอกระบบ

การนิยามคำศัพท์ของคำว่า “การศึกษานอกระบบ” มีนักวิชาการให้คำนิยามเอาไว้หลายท่านด้วยกัน ผู้วิจัยจึงขอนำเสนอตัวอย่างที่นักวิชาการให้คำนิยามไว้ มีรายละเอียด ดังนี้

ไพฑูริย์ วชิราโชติพูล (2531, น. 11) กล่าวถึง ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า การศึกษานอกระบบ หมายถึง การพัฒนาความเป็นมนุษย์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ ศูนย์กลางของการเรียนจะอยู่ที่ผู้เรียน โดยให้เสรีภาพและความรับผิดชอบแก่ผู้เรียนในการกำหนดความพึงพอใจ กำหนดทางเลือก และแนวทางในการดำเนินชีวิตของผู้เรียนเอง ส่วนผู้สอนมีหน้าที่เพียงแค่นี้ให้คำปรึกษาแนะนำทางเลือกต่าง ๆ ให้กับผู้เรียนเท่านั้น

สุดใจ น้ำสมบุญ (2539, น. 14) กล่าวถึง ความหมายของการศึกษานอกระบบว่า การศึกษานอกระบบ หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ผู้เรียนมีอิสระในการเรียนรู้และสนุกกับการเรียน โดยไม่ต้องนำตนเองไปเปรียบเทียบกับใครหรือมีใครคอยตัดสินใจให้ ผู้เรียนจะต้องตัดสินใจเรียนรู้ด้วยตนเองจากของจริง ปฏิบัติจริง สามารถแก้ไขปัญหา ปรับตัวเข้ากับสังคมและสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัวของตนเองได้ ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ คิดเป็น คิดดี ประพฤติดี และตอบสนองความต้องการของสังคมได้

ฉลองศรี พลโยธา (2540, น. 11) ได้กล่าวถึงความหมายของ การศึกษานอกระบบว่า การศึกษานอกระบบ หมายถึง กิจกรรมทางการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนมีกลุ่มเป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้กำหนดไว้อย่างชัดเจน กิจกรรมที่จัดขึ้นอาจจะแยกตัวเป็นเอกเทศหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น ๆ ก็ได้ สำหรับหน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบอาจจะเป็นหน่วยงานทางการศึกษาโดยตรงหรือหน่วยงานที่อาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือนำไปสู่วัตถุประสงค์ในการพัฒนาด้านอื่น ๆ เช่น การจัดการศึกษานอกระบบให้แก่กลุ่มผู้ใช้แรงงานเพื่อพัฒนาฝีมือ

สรุป การศึกษานอกระบบ หมายถึง กิจกรรมทางการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนให้แก่ผู้ที่ไม่มีโอกาสเข้าศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งการจัดการเรียนการสอนข้างถนนและตามสถานที่สาธารณะ

4.2 หลักการในการจัดการศึกษานอกระบบ

หลักการในการจัดการศึกษานอกระบบ เป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมาย รูปแบบ และเนื้อหาที่แตกต่างกับการศึกษาในระบบโรงเรียน แต่ใช้หลักการคล้ายคลึงกัน มีรายละเอียด ดังนี้ (ฉลองศรี พลโยธา, ม.ป.ป., น. 16-18)

1. หลักความเสมอภาค ทั้งถึง และเป็นธรรม

การศึกษานอกระบบมีภารกิจหลักในการจัดกิจกรรมทางการศึกษา เพื่อขุดเซยโอกาสและเสนอทางเลือกใหม่ในการจัดบริการทางการศึกษา การจัดการศึกษานอกระบบจะต้องมีความเสมอภาค ทั้งถึง และเป็นธรรม เพื่อเปิดโอกาสให้แก่กลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างในเรื่อง เพศ วัย ความพร้อมทางร่างกาย สติปัญญา ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองและในเขตชนบทที่ห่างไกลออกไปให้ได้รับโอกาสทางการศึกษาเท่าเทียมกัน โดยไม่คำนึงถึงค่าตอบแทนใด ๆ เพราะรัฐบาลมีหน้าที่ในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแบบให้เปล่าอยู่แล้ว ทั้งคุณภาพของการจัดการศึกษานอกระบบควรจะมีคุณภาพและเหมือนกับกลุ่มเป้าหมายทั่วไป

2. หลักการมีส่วนร่วมรับผิดชอบประชาชน องค์กร และชุมชน

การจัดการศึกษานอกระบบจะบรรลุวัตถุประสงค์และหลักการที่กำหนดไว้อย่างสมบูรณ์ได้นั้น สถาบันครอบครัว ชุมชน หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน สถาบันศาสนา สื่อมวลชน ควรมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกระบบ เพื่อให้การศึกษานอกระบบไปถึงกลุ่มเป้าหมายโดยทั่วถึง รวมทั้งเป็นการฝึกกำลังในลักษณะเครือข่ายที่จะเชื่อมโยงการให้บริการสอดประสานและรับช่วงต่อกัน

3. หลักการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้

ผู้วิจัย องค์กร และกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ควรมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ กล่าวคือการเข้ามาช่วยกำหนดปัญหาและความต้องการที่จะศึกษา กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ การดำเนินการตามแผนและการประเมินผล ทั้งนี้เพื่อให้ผู้วิจัยสามารถแสวงหาความรู้ด้วยตนเองต่อไปได้ ทำให้สามารถแก้ปัญหาของบุคคล องค์กร กลุ่มนั้นได้อย่างต่อเนื่อง

4. หลักการยืดหยุ่น หลากหลาย และความสอดคล้อง

งานทางด้านจัดการศึกษานอกระบบจะต้องมีลักษณะที่ยืดหยุ่น และมีความหลากหลายในรูปแบบ เนื้อหา และวิธีการจัดการศึกษา เพื่อให้สอดคล้องและสนองความต้องการมี

ความเหมาะสมกับความถนัด ความสนใจ และความแตกต่างของกลุ่มเป้าหมายแต่ละคน ดังนั้น หลักสูตรการจัดการศึกษานอกระบบควรมีสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและตัวผู้วิจัยเองด้วย

5. หลักการบูรณาการหรือการรวมเข้ากันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

การศึกษานอกระบบจะต้องบูรณาการทั้งหลักสูตร เนื้อหา กระบวนการเรียนการสอน และสิ่งต่าง ๆ ให้ครอบคลุมความต้องการของเด็กเร่ร่อน เช่น การพิจารณาปัญหาและแก้ไขปัญหา ในลักษณะองค์รวม โดยใช้ความรู้จากทุกสาขาาร่วมกัน การศึกษานอกระบบไม่ควรจัดเพื่อพัฒนา เฉพาะด้านใดด้านหนึ่งแต่ควรพัฒนาแบบองค์รวมทั้งทางด้าน ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม และคุณธรรมจริยธรรม การศึกษาประเภทต่าง ๆ ควรเชื่อมโยง และถ่ายโอนกันได้ การศึกษา ภาคทฤษฎีควรเชื่อมโยงกับภาคปฏิบัติ และการศึกษาเรียนรู้ควรเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กับวิถีชีวิตประจำวันของคน

6. หลักการกระจายอำนาจ

การจัดการศึกษานอกระบบควรมียึดหลักการกระจายอำนาจการบริหารงานจาก ส่วนกลางไปสู่ส่วนอื่น เช่น จากฝ่ายอำนาจบริหารไปสู่ฝ่ายปฏิบัติ จากภาครัฐไปสู่องค์กร องค์กร บุคคลและชุมชน เพื่อให้องค์กรที่อยู่ในพื้นที่สามารถตัดสินใจ และมีความคล่องตัวในการตอบสนอง ต่อปัญหาได้ทันทั่วถึงและตรงกับความต้องการของพื้นที่

นอกจากนี้ยังมีหลักการในการจัดการศึกษานอกระบบ มีรายละเอียด ดังนี้ (สำนักงาน เลขาธิการสภาการศึกษา, <http://www.nesdb.go.th>, 2549)

1. การเร่งรัดการจัดการศึกษานอกระบบให้มีคุณภาพและมีปริมาณมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ สามารถประกอบอาชีพสอดคล้องกับความต้องการกำลังคนในการพัฒนาประเทศได้ รวมทั้งการ สร้างทักษะในการคิดเป็น ทำเป็น แก้ไขปัญหาเป็น และสามารถประกอบธุรกิจเป็น

2. การระดมทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น นำมาใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบ ให้มากขึ้นสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย โดยยึดหลักความพร้อมและความ ประหยัดเป็นสำคัญ เพื่อจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้กระจายอย่างทั่วถึงเป็นธรรมและ เหมาะสม

3. การจัดการศึกษานอกระบบให้ประสานกัน ต่อเนื่องกัน และเพียงพอกับสิ่งที่ การศึกษาในระบบโรงเรียนจัดไว้ นอกจากนี้ยังมีการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีแหล่งวิชาการ แหล่ง นันทนาการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีทักษะความรู้มากยิ่งขึ้น

4. การส่งเสริมและสนับสนุนให้สื่อมวลชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเผยแพร่ความรู้อัน เป็นประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย ประกอบกับการถ่ายทอดค่านิยมเจตคติที่ดี

ตลอดจนภาษาศิลปวัฒนธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับสื่อมวลชนจัดวางมาตรฐานในการผลิตรายการเพื่อการศึกษาให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่กลุ่มเป้าหมาย

สรุป หลักในการจัดการศึกษานอกระบบสามารถสรุปได้ 5 ประการ ได้แก่ หลักความเสมอภาคเป็นการจัดการศึกษานอกระบบทั่วถึงและเป็นธรรม หลักการมีส่วนร่วมรับผิดชอบเด็กเร่ร่อน หลักการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ทั้งการร่วมกำหนดปัญหาและความต้องการในการเรียนรู้ หลักการยืดหยุ่นและสอดคล้องกับความถนัดและความสนใจของกลุ่มเป้าหมาย หลักการบูรณาการเป็นการรวมเอาภาคปฏิบัติและภาคทฤษฎีเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สุดท้ายหลักการกระจายอำนาจเป็นการกระจายอำนาจการบริหารงานจากส่วนกลางไปสู่ส่วนอื่น ๆ

4.3 ยุทธศาสตร์ในการจัดการศึกษานอกระบบ

เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของหลักการในการจัดการศึกษานอกระบบ มียุทธศาสตร์การจัดการเรียนการสอนที่สำคัญ ดังนี้ (ประกายทิพย์ วงศ์หอม, 2543, น. 37-38)

1. ใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้
2. ใช้เครือข่ายช่วยดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
3. เน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิถีชีวิตการเรียนรู้
4. เน้นบูรณาการการเรียนรู้วิถีชีวิตการเรียนรู้
5. เน้นการใช้กระบวนการกลุ่มในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

ยุทธศาสตร์ในการจัดการศึกษานอกระบบมีการดำเนินการ ทั้งระดับมหภาค และระดับจุลภาค ดังนี้ (คณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษาหามาตรการในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส, ม.ป.ป., น. 19-20)

ระดับมหภาค

1. พัฒนากลไกหลัก คือ นโยบายภาครัฐ แผนระดับชาติ กฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เป็นลักษณะองค์รวม เพื่อขจัดความซ้ำซ้อนและข้อจำกัดในการให้บริการ สามารถทำงานสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

2. กระจายอำนาจการบริหารในการจัดการและการตัดสินใจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น ชุมชน และโรงเรียน

3. พัฒนาหน่วยงานกลาง เพื่อรับผิดชอบด้านข้อมูล วิชาการ การติดตามประเมินผลขยายผลการดำเนินงาน รวมทั้งการรณรงค์ เพื่อรวมพลังส่งเสริมและสนับสนุนให้ทุกส่วนของสังคมดำเนินการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสอย่างมีประสิทธิภาพ

4. การส่งเสริมและพัฒนากลุ่มสหวิชาชีพ ตั้งแต่ระดับชุมชนถึงระดับชาติ เพื่อช่วยเสริมการให้บริการและพัฒนาอย่างครบวงจรเป็นองค์รวมในทุกระดับ

5. จัดฝึกอบรมเพื่อเสริมทักษะบุคลากรทางการศึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้องให้มีความรู้ความเข้าใจและปรับปรุงหลักสูตร และวิธีการสอนให้มีประสิทธิภาพและมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความต้องการของเด็ก

6. เชื่อมโยงประสานงานและสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคธุรกิจ และสถาบันวิจัย ตลอดจนองค์กรต่างประเทศและองค์กรระหว่างประเทศที่ดำเนินการเกี่ยวกับเด็กด้อยโอกาส เพื่อให้เกิดเครือข่ายในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

ระดับจุลภาค

1. มีขนาดเล็ก กระบวนการง่าย ไม่ซับซ้อน เหมาะสมกับวิถีชีวิตของท้องถิ่น

2. ใช้ชุมชนเป็นฐาน มีกระบวนการพัฒนาศักยภาพชุมชนเพื่อให้สามารถดำเนินงานได้ด้วยตนเอง โดยได้รับการสนับสนุนบางส่วนจากภายนอก

3. มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเป็นองค์รวม ผสมผสานครบวงจร โดยรวมครอบครัว ชุมชน เป็นกลุ่มเป้าหมาย

4. มีกิจกรรมที่น่าสนใจ ดึงดูดเป้าหมาย และเอื้อประโยชน์ต่อชุมชน

5. มีการประเมินผล ปรับและพัฒนากระบวนการดำเนินงานให้ตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

6. เปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงาน และสนับสนุนให้เด็กเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมบางอย่างด้วยตนเอง

7. มีมิติเชื่อมโยงระหว่างเทคโนโลยีสมัยใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น

8. มีกิจกรรมหารายได้และระดมทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน

9. ถ้าเป็นโรงเรียนขยายผล ต้องไม่ใช่ตัวอย่างสำเร็จรูป หรือทำให้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั้งหมด

สรุป ยุทธศาสตร์ในการจัดการศึกษานอกระบบ ได้แก่ การใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้ พัฒนาหน่วยงานกลาง การกระจายอำนาจ การพัฒนากลไกหลัก และการส่งเสริมให้แต่ละหน่วยงานมีการจัดการศึกษานอกระบบแบบครบวงจร

4.4 วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษานอกระบบ

วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษานอกระบบมีลักษณะความยืดหยุ่น ทั้งในเรื่องคุณสมบัติของผู้เรียน สถานที่เรียน วิธีการเรียน รวมทั้งการวัดผลและประเมินผลการเรียนแบ่งวัตถุประสงค์ตามหลักสูตรการจัดการศึกษานอกระบบ ดังนี้ (คณะกรรมการการวิสามัญพิจารณาการศึกษาหามาตรการในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส, ม.ป.ป., น. 4)

หลักสูตรวิชาสามัญ มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งให้ผู้ด้อยโอกาสเข้ารับการศึกษา โดยลักษณะการจัดมีความยืดหยุ่นในวิธีการเรียน สถานที่เรียน และเวลาเรียน เพื่อเอื้อต่อสภาพปัญหาและความพร้อมของผู้เรียนที่พลาดโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียน แต่มีความต้องการในสายสามัญเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาในระดับสูงต่อไป

หลักสูตรวิชาชีพ มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งให้ผู้ด้อยโอกาสได้รับความรู้และประสบการณ์ด้านอาชีพ สามารถนำความรู้ที่ได้ไปประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว รูปแบบนี้เหมาะสำหรับผู้ด้อยโอกาสที่ต้องการความรู้ เพื่อประกอบอาชีพหารายได้ โดยไม่ต้องใช้เวลาในการศึกษามากนัก

หลักสูตรเบ็ดเสร็จ มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งเน้นการจัดกิจกรรมการเรียนแบบบูรณาการณั้ผสมผสานเนื้อหาสาระให้ผู้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และสามารถนำไปใช้ชีวิตประจำวันได้

อุ้นตา นพคุณ (อังศุมาลิน สมรรคเสวี, 2545, น. 20) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษานอกระบบ โดยแยกประเภท ดังนี้

1. พัฒนาคุณภาพของประชากรการศึกษานอกระบบต้องการให้ประชากรได้รับประสบการณ์การเรียนรู้ในเรื่อง ต่อไปนี้

- เกิดความรู้เพิ่มขึ้น มิใช่เพียงอ่านออกเขียนได้แต่มีความรู้ทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง อนามัย ให้ประชากรเกิดการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ

- เกิดเจตคติที่ดี ปลูกฝังเจตคติที่ดีตั้งแต่เด็กจนถึงวัยรุ่น เป็นแนวทางสร้างคนให้คิดแบบประชาธิปไตย

- เกิดทักษะหรือความชัดเจนในชีวิต เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมและมีทักษะทางอาชีพ

2. พัฒนาวัตถุประสงค์และสภาพแวดล้อม การศึกษานอกระบบให้ความรู้ ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจปัญหาตนเอง และสภาพแวดล้อม สามารถนำทรัพยากรมาพัฒนาตนเองและชุมชน

3. เพื่อให้มีความเสมอภาคทางการศึกษา โดยให้บุคคลทุกเพศทุกวัยทุกชนชั้นได้รับการศึกษาตามที่ควรได้รับ เพื่อช่วยตนเองและสังคม ซึ่งเป็นสิทธิที่ประชาชนควรได้รับ

4. เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้

5. เพื่อรักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรม

สรุป วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษานอกระบบ เพื่อสร้างโอกาสและทางเลือกสำหรับผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีความเสมอภาคทางการศึกษา และเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

4.5 หลักสูตรที่ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบ

หลักสูตรในการจัดการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนอกระบบ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2541, น. 7-8)

- หลักสูตรการศึกษานอกระบบแบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐานสำหรับเด็กด้อยโอกาส พุทธศักราช

2542

- หลักสูตรการศึกษานอกระบบ ระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2531

- หลักสูตรการศึกษานอกระบบ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2530

- หลักสูตรการศึกษานอกระบบ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2530

การจัดการศึกษานอกระบบสายสามัญสำหรับประชาชน กรมการศึกษานอกระบบ กำหนดให้สถานศึกษาเปิดและปิดภาคเรียนได้ตามความเหมาะสมของแต่ละกลุ่ม ทั้งนี้ให้ถือปฏิบัติตามหลักสูตรระเบียบคำสั่งที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานอกระบบอย่างครบถ้วน

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (2539, น. 2) กล่าวถึง หลักสูตรในการจัดการศึกษานอกระบบ ได้แก่ ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งการศึกษานอกระบบทั้ง 3 ระดับ สามารถแบ่งวิธีการศึกษาออกเป็น 3 วิธี ดังนี้

1. การเรียนแบบชั้นเรียน เป็นวิธีเรียนที่ผู้เรียนจะต้องเข้าเรียนในชั้นเรียนเช่นเดียวกับนักเรียนที่เรียนอยู่ในภาคปกติ แต่แตกต่างกันที่เวลาที่ใช้ในการเรียน โดยผู้เรียนที่เรียนอยู่ในหลักสูตรการศึกษานอกระบบจะใช้เวลาเรียนในช่วงเย็นหรือตอนค่ำ หลังจากว่างจากการทำงานหรือว่างจากภารกิจประจำวันแล้ว ซึ่งเวลาในการเปิดสอนส่วนใหญ่เวลาระหว่าง 17.00-20.00 น. ใช้เวลาเรียนสัปดาห์ละ 5 วัน ตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ ส่วนเด็กเร่ร่อนที่ศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของหลักสูตรการศึกษานอกระบบจะใช้เวลาในการเรียนสัปดาห์ละ 6 วัน

2. การเรียนทางไกล เป็นวิธีที่ใช้สำหรับผู้เรียนที่ทำงานหรือมีภารกิจประจำวันมากจนไม่สามารถมีเวลาเดินทางมานั่งเรียนในชั้นเรียนได้เหมือนนักเรียนคนอื่น ๆ ทั่วไป เช่น ผู้เรียนที่มี

ภูมิลำเนาอยู่ในชนบทที่ห่างไกลจากสถานศึกษาหรือมีอุปสรรคต่อการเดินทางมาศึกษาที่ศูนย์กลาง การศึกษานอกระบบ เมื่อผู้เรียนเข้ามาสมัครและขึ้นทะเบียนที่ศูนย์กลางการศึกษานอกระบบที่ จังหวัดแล้ว ทางศูนย์การศึกษาจะดำเนินการจัดหาหนังสือหรือตำราต่าง ๆ ให้ผู้เรียน ซึ่งสามารถ ศึกษาและฝึกทำแบบหัดได้ด้วยตนเอง โดยมีการทดสอบความรู้ระหว่างภาคเรียน นอกจากนี้ ผู้เรียนจะต้องมีการเข้ากลุ่มเพื่อร่วมทำกิจกรรมที่ศูนย์การศึกษานอกระบบจัดขึ้นในวันเสาร์และวัน อาทิตย์อย่างน้อยสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง เพื่อทำกิจกรรมตามเงื่อนไขที่หลักสูตรกำหนดไว้ในแต่ละ ระดับหลักสูตร เมื่อผู้เรียนเรียนจบหลักสูตรจะได้รับประกาศนียบัตรเหมือนกับนักเรียนคนอื่น ๆ ทุก ประการ

3. การเรียนด้วยตนเอง สำหรับการเรียนด้วยตนเองจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับวิธีการ เรียนแบบทางไกล คือ ไม่ต้องเข้ามานั่งเรียนในชั้นเรียน แต่ผู้เรียนจะต้องใช้เวลาในการศึกษา ค้นคว้าอ่านตำราต่าง ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายในศึกษาน้อยกว่าศึกษาแบบทางไกล และ จะต้องเข้าร่วมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่หลักสูตรได้กำหนดไว้ นอกจากนี้ผู้เรียนจะต้องผ่าน เกณฑ์การประเมินที่ทางศูนย์การศึกษานอกระบบกำหนดไว้ เมื่อผู้เรียนสอบครบหมวดวิชาและ ผ่านกิจกรรมกลุ่มตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ก็จะได้รับประกาศนียบัตรเช่นเดียวกับทั้งสองวิธีที่ได้กล่าว มาข้างต้น

สรุป หลักสูตรในการจัดการศึกษานอกระบบ เป็นหลักสูตรที่จัดการศึกษาให้มีความ เหมาะสมกับลักษณะของผู้เรียน โดยแบ่งระดับหลักสูตรออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ หลักสูตร ระดับประถมศึกษา หลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่ง หลักสูตรทั้ง 3 ระดับ สามารถแบ่งวิธีเรียนออกเป็น 3 วิธี ได้แก่ การเรียนแบบชั้นเรียนการเรียน ทางไกล และการเรียนด้วยตนเอง ทั้ง 3 วิธีเป็นทางเลือกให้แก่ผู้เรียนที่ไม่มีโอกาสเข้าศึกษาใน ระบบโรงเรียนและผู้ที่ยากเรียนหนังสือแต่ไม่มีเวลาว่าง การจัดหลักสูตรในลักษณะนี้สามารถทำ ให้ผู้เรียนสามารถเลือกวัน เวลา สถานที่ให้มีเหมาะสมกับตนเองได้ โดยการเรียนจะไม่ส่งผล กระทบต่อกิจวัตรประจำวันของผู้เรียน

4.6 กิจกรรมทางการศึกษานอกระบบ

สารีพันธุ์ ศุภวรรณ (2545, น. 17-18) กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของกิจกรรมทางการ จัดการศึกษานอกระบบ มีรายละเอียด ดังนี้

1. ผู้เรียนในการศึกษานอกระบบไม่มีการกำหนดเกณฑ์อายุเหมือนกับการศึกษาในระบบโรงเรียน การเรียนขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ ไม่มีการบังคับผู้เรียนทุกเพศ ทุกวัย ทุกวุฒิสามารถสมัครเรียนได้ตามความต้องการและความสนใจของตนเองที่มีต่อวิชานั้น
2. ผู้สอนและบุคคลทางการศึกษานอกระบบอาจจะเป็นครูผู้สอนที่มีความรู้ความชำนาญและเชี่ยวชาญในวิชาที่สอนโดยตรง หรือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์จากการประกอบอาชีพของตนมาเป็นวิทยากรและอาสาสมัคร
3. หลักสูตรและเนื้อหาวิชานอกระบบสามารถยืดหยุ่นได้มาก เนื้อหาสามารถปรับได้ตามสภาพท้องถิ่นและความสนใจของผู้เรียน โดยหลักสูตรจะสร้างความสนใจและความต้องการของผู้เรียน โดยหลักสูตรจะสร้างจากความสนใจและความต้องการของผู้เรียน ที่มุ่งจะนำไปใช้ประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้
4. รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบไม่มีรูปแบบแน่นอน รูปแบบการจัดจะแตกต่างกันไป เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายตามวัตถุประสงค์ของผู้จัดและผู้รับบริการ
5. การเรียนการสอนของการศึกษานอกระบบมีแตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสม บางครั้งจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน บางครั้งนอกชั้นเรียน เช่น จัดในรูปกลุ่ม พบปะสนทนา การสาธิต การฝึกอบรม การศึกษาทางไกล ฯ
6. สถานที่จัดให้บริการการศึกษานอกระบบจะกระจายเปลี่ยนแปลง และโยกย้ายไปตามสถานที่ที่อำนวยและเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เช่น อาจจัดที่ศาลาวัด ในชั้นเรียนภาคปกติ ศูนย์อนามัย ห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน สนามกีฬา ได้ร่วมไม้ ฯลฯ
7. ระยะเวลาขึ้นอยู่กับชนิดและลักษณะของวิชารวมทั้งความสนใจของผู้เรียน
8. หน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบการศึกษานอกระบบ มีทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งสถาบันทางการศึกษาต่าง ๆ
9. การรับรองความสามารถ และคุณวุฒิของการศึกษานอกระบบมักจะมีผลกระทบในระยะสั้น ๆ วุฒิบัตรและประกาศนียบัตรที่ไม่ได้ถือเป็นเรื่องที่สำคัญมากนัก เพราะมิได้มีการกำหนดว่ามีความรู้ความสามารถอยู่ในมาตรฐานระดับใดในมาตรฐานการเรียนภาคปกติ ยกเว้นการเรียนตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบสายสามัญ ซึ่งมีศักดิ์ศรีและสิทธิเท่าเทียมกับผู้เรียนตามหลักสูตรในระบบโรงเรียนทุกประการ
10. ความยืดหยุ่นในการจัดกิจกรรม โดยโครงการต่าง ๆ ของการศึกษานอกระบบจัดขึ้น เพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ วัน เวลา สถานที่ หลักสูตร วิธีการเรียน การประเมินผล ฯลฯ จึงมีความยืดหยุ่นได้มาก

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบ มีรายละเอียด ดังนี้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2541, น. 49-52)

1. แนวคิด หลักการ การจัดการเรียนการสอน และการพบกลุ่มการศึกษานอกระบบ สายสามัญและแนวโน้มการเรียนรู้ด้วยตนเองของคนเราในอนาคต เป็นหัวใจสำคัญของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งการศึกษานอกระบบสายสามัญใช้เป็นแนวทางในการสอนและจัดกิจกรรม

2. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการศึกษานอกระบบสายสามัญ เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้นักเรียนศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองจากสื่อ เช่น ชุดการเรียน รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ และสื่ออื่น ๆ โดยมีครูประจำกลุ่มทำหน้าที่เป็นผู้จัดการประสานให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองและจากกลุ่มมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

3. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบสายสามัญมีวิธีเรียน 3 วิธี คือ วิธีเรียนแบบชั้นเรียน วิธีเรียนทางไกล และวิธีเรียนด้วยตนเอง ซึ่งการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแต่ละวิธีเรียนก็มีความแตกต่างกันออกไป แต่ละวิธีจะต้องศึกษาอบรมและทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ถ่องแท้ แต่ละวิธีเลือก เพื่อให้สามารถจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับวิธีเรียนนั้น ๆ

4. การจัดกิจกรรมพบกลุ่มการศึกษานอกระบบสายสามัญ ทางไกล มิได้มุ่งให้ครูประจำกลุ่มสอนติววิชาความรู้ให้แก่นักเรียนเพียงอย่างเดียว แต่มุ่งเน้นให้นักเรียนศึกษาความรู้ด้วยตนเองมาแล้วจากสื่อ และมีโอกาสพบปะสังสรรค์ ชักข้อมตรวจสอบความรู้ความเข้าใจในบทบาทที่ศึกษามาแล้วในรอบสัปดาห์ที่ผ่านมา และเติมเต็มความรู้ส่วนที่ขาดตกบกพร่องอยู่นั้น จากแหล่งวิชาการประเภทต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้ตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการเรียนรู้ และฝึกกระบวนการคิดแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน และมีผลกระทบโดยตรงกับตนเองในชุมชน ตลอดจนฝึกฝนให้เกิดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการกลุ่มและคิดหาทางจัดทำโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและส่วนร่วมต่อไปด้วย

5. ความรู้ความสามารถในการให้คำปรึกษาแนะนำ แหล่งวิชาการที่อยู่ใกล้ตัวทุกประเภทในชุมชนให้นักศึกษาไปศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยเติมความรู้และประสบการณ์ให้แก่เรียนมากยิ่งขึ้น

6. การที่ครูอาจารย์ผู้สอนและครูประจำกลุ่มของการศึกษานอกระบบสามารถจัดการเรียนการสอน และจัดกิจกรรมพบกลุ่มได้ราบรื่นและบรรลุวัตถุประสงค์ของการจัดการเรียนการสอนที่ตั้งใจไว้จำเป็นจะต้องมีการวางแผนการเตรียมการจัดการเรียนการสอน และการพบกลุ่มระยะยาวและระยะสั้นไว้ให้พร้อม ทั้งนี้เพื่อให้ครูอาจารย์และครูประจำกลุ่มสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

และการพบกลุ่มให้ผู้เรียนเกิดเรียนรู้ได้ดีที่สุดภายในระยะเวลาจำกัด โดยที่ไม่สร้างความเบื่อหน่ายแก่ผู้เรียนด้วย

สรุป กิจกรรมทางการศึกษานอกระบบ เป็นลักษณะกิจกรรมการเรียนการสอน ได้แก่ หลักสูตร รูปแบบ ผู้สอน ผู้เรียน สถานที่ ระยะเวลา และความยืดหยุ่นของการจัดการศึกษานอกระบบ

4.7 เกณฑ์การผ่านหลักสูตรของการศึกษานอกระบบ

เกณฑ์การผ่านหลักสูตรของการศึกษานอกระบบ ทั้งในระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งเกณฑ์การผ่านหลักสูตรสามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ เกณฑ์การผ่านหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และเกณฑ์การผ่านหลักสูตรระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มีรายละเอียด ดังนี้ (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2546, น. 18)

1. การผ่านเกณฑ์การประเมินผล ตามหลักสูตรของการศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ผู้วิจัยจะต้องผ่านระดับการศึกษานอกระบบตามลำดับขั้นและผ่านเกณฑ์มาตรฐานตามที่หลักสูตรกำหนดแต่ละระดับ มีรายละเอียด ดังนี้

ระดับประถมศึกษา ต้องผ่านการประเมินผลการเรียนรู้ กลุ่มหมวดวิชาพื้นฐาน 20 หน่วยกิต และกลุ่มหมวดวิชาประสบการณ์ 28 หน่วยกิต รวมตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 48 หน่วยกิต

ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ต้องผ่านการประเมินผลการเรียนรู้ กลุ่มหมวดวิชาพื้นฐาน 24 หน่วยกิต และหมวดวิชาประสบการณ์ 32 หน่วยกิต รวมตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 56 หน่วยกิต

ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ต้องผ่านการประเมินผลการเรียนรู้ กลุ่มหมวดวิชาพื้นฐาน 28 หน่วยกิต และหมวดวิชาประสบการณ์ 48 หน่วยกิต รวมตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 76 หน่วยกิต

2. การผ่านเกณฑ์การประเมินผลกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิต (กพช) จำนวน 100 ชั่วโมง ตามที่ศูนย์ส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายพิเศษกำหนดไว้ คือ การร่วมกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตตามความสนใจ ความถนัด และสอดคล้องกับวิถีชีวิตจริงของเด็กผู้เรียนแต่ละคน ไม่น้อยกว่า 100 ชั่วโมง

3. การผ่านกระบวนการประเมินคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ตามเกณฑ์ที่ศูนย์ส่งเสริม การศึกษานอกโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายพิเศษกำหนดไว้ในแต่ละระดับ

4. การผ่านเกณฑ์การประเมินผลการอ่าน คิด วิเคราะห์ และเขียน ตามเกณฑ์ที่ศูนย์ ส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายพิเศษกำหนดแต่ละระดับ

สรุป เกณฑ์การผ่านหลักสูตรของการจัดการศึกษานอกระบบ คือ ผู้เรียนจะต้องศึกษา ตามหลักสูตร รายวิชา และจำนวนหน่วยกิตที่กำหนดไว้ เช่น มัธยมศึกษาตอนต้น 32 หน่วยกิต มัธยมศึกษาตอนปลาย 48 หน่วยกิต และต้องศึกษาโดยใช้เวลาในการศึกษาทั้งภาคเรียนไม่น้อย กว่า 100 ชั่วโมง โดยเกณฑ์การผ่านหลักสูตรแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

5. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

การศึกษาในส่วนนี้เป็นการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็ก เร่ร่อน โดยมีเนื้อหาเรื่องหลักการ ยุทธศาสตร์ วัตถุประสงค์ หลักสูตร กิจกรรมทางการศึกษา และ เกณฑ์การผ่านหลักสูตรของการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน มีรายละเอียด ดังนี้

5.1 หลักการในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

หลักการในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน เป็นข้อบังคับหรือข้อกำหนดที่ หน่วยงานหรือผู้ปฏิบัติงานยึดถือและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด มีรายละเอียด ดังนี้ (กรมการศึกษานอก โรงเรียน, 2539, น. 28)

การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน อันจะนำไปสู่การพัฒนาครอบครัว ชุมชน และ สังคม เด็กเร่ร่อนเป็นทรัพยากรบุคคลอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญ และเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การพัฒนาประเทศให้มีความก้าวหน้า ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง แต่เด็กเร่ร่อนเป็น บุคคลซึ่งอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถเข้ารับบริการทางการศึกษาตามระบบปกติได้ เนื่องจากเด็กเร่ร่อน ประสบปัญหาทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และอื่น ๆ ดังนั้นการจัดการศึกษาแก่เด็กเร่ร่อน จึงเป็นการศึกษาที่มุ่งจัดขึ้นเพื่อให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษา และมุ่งพัฒนาเด็กเร่ร่อนทางด้าน ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม และทักษะฝีมือให้เด็กเร่ร่อนเป็นคนดีมีคุณธรรมมีทักษะ ในการดำรงชีวิต มีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์ และมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมตามศักยภาพ

ของแต่ละคน ตลอดทั้งมีจิตสำนึกและมีบทบาทในการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่ดีงาม การจัดการศึกษาแก่เด็กเร่ร่อนจึงควรมีการศึกษาที่หลากหลายทั้งในด้านเนื้อหาและรูปแบบที่เหมาะสมแก่เด็กเร่ร่อน ซึ่งจำเป็นต้องมีรูปแบบในการดำเนินงานเป็นลักษณะเฉพาะ และควรมีจำนวนบุคลากร ทรัพยากรที่ใช้จัดการศึกษานอกระบบในสัดส่วนที่สูงกว่าปกติ ตลอดจนเปิดโอกาสให้หน่วยงานเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแก่เด็กเร่ร่อน

เรวัฒน์ สุธรรม (ประกายทิพย์ วงศ์หอม, 2543. น. 39-40) ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ กรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้กล่าวในการสรุปการประชุมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบสำหรับเด็กด้อยโอกาส มีหลักการจัดการศึกษา ดังนี้

1. ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัด และการบริหาร
2. จัดการศึกษาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต และความต้องการของเด็กด้อยโอกาส
3. การสนับสนุนซึ่งกันและกัน มีการยืดหยุ่นตามสภาพการจัดการ

5.2 ยุทธศาสตร์ในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

ยุทธศาสตร์ในการจัดการเรียนการสอนนอกระบบ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อน มีรายละเอียด ดังนี้ (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2547, น. 18-19)

ยุทธศาสตร์ระยะสั้น ซึ่งใช้การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต มีความคาดหวังว่าต้องการให้เด็กเร่ร่อนช่วยเหลือตนเองได้ อยู่รอดปลอดภัยจากโรคภัยต่าง ๆ ที่มีความคิดและการกระทำที่จะพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ยุทธศาสตร์ระยะยาว ซึ่งจะใช้การศึกษานอกระบบในรูปแบบต่าง ๆ ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เด็กเร่ร่อนมีพื้นฐานการศึกษาอย่างน้อยระดับขั้นพื้นฐานได้รับการศึกษาอบรมด้านอาชีพมีความพร้อมทั้งในด้านร่างกายจิตใจ เพื่อดำเนินชีวิตในสังคมปกติได้อย่างมีความสุข

การจัดการศึกษานอกระบบเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กเร่ร่อน มีรายละเอียด ดังนี้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2539, น. 12-13)

1. การมีส่วนร่วมของครอบครัว สถานศึกษา วัด หน่วยงานภาครัฐและเอกชนในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน
2. การใช้ชุมชนเป็นแหล่งการเรียนรู้ เพื่อสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของเด็กเร่ร่อนในสถานการณ์ปัจจุบัน

3. หลักการกระจายอำนาจ เพื่อความคล่องตัวและสามารถตัดสินใจพัฒนากิจกรรมให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

4. การระดมทรัพยากรด้านบุคลากร วัสดุ อุปกรณ์ และงบประมาณ เพื่อสามารถจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนอย่างทั่วถึง

5. การพัฒนากระบวนการเรียนการสอนของศึกษานอกระบบให้มีความหลากหลาย เพื่อตอบสนองความต้องการของเด็กเร่ร่อน

6. การพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาเด็กเร่ร่อนให้มีศักยภาพ ตลอดจนการสร้างหลักสูตร การปรับการเรียนการสอน การวัดผล และ ประเมินผล โดยสามารถนำไปสู่การบูรณาการหลักสูตรให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของเด็กเร่ร่อน

แนวทางการจัดประสบการณ์ และการเรียนรู้ด้านทักษะชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อน มีรายละเอียด ดังนี้ (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2547, น. 7)

1. ศึกษาข้อมูลพื้นฐานเด็กเร่ร่อน เป็นเด็กที่อยู่ในสถานที่ซึ่งไม่แน่นอน เร่ร่อนไปเรื่อย ๆ เด็กมีกระบวนการป้องกันตัวเอง เช่น จะไม่เชื่อใครง่าย ๆ ป้องกันการถูกจับตัวเด็กต้องตื่นนอนเพื่อความอยู่รอด

2. ครูจะต้องเข้าถึงเด็กเร่ร่อนด้วยความรัก ความเข้าใจ ความเมตตาเมื่อเด็กเร่ร่อนไว้วางใจ จึงสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ได้

3. การจัดประสบการณ์เรียนรู้ทักษะชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อน สามารถจัดเป็นรายบุคคลและ/หรือเป็นกลุ่มได้ตามโอกาส เน้นการจัดกระบวนการเรียนรู้การสอนโดยไม่รู้ตัวกำลังเรียน เช่น เกมส์ การดูแลตนเอง และการจัดกิจกรรมร่วมกัน

4. เด็กต้องการความรักความอบอุ่น ครูต้องจัดบรรยากาศการเรียนรู้ที่มีความรักและความอบอุ่น ความเมตตาแก่เด็ก

5. การจัดกระบวนการเรียนรู้ในเรื่องทักษะชีวิต ต้องเน้นทักษะที่ใกล้ตัวเด็ก เพื่อใช้ประโยชน์ได้ทันที และบูรณาการทักษะชีวิตที่หลากหลาย

6. มีการจัดทำข้อมูลเด็กรายบุคคลเพื่อเป็นข้อมูลเด็กตั้งแต่เริ่มพบครู เด็กมีอะไร อย่างไรบ้าง มีการบันทึกการจัดกระบวนการเรียนรู้ และผลของการจัดกิจกรรมแต่ละครั้ง

7. ครูควรมีการจัดกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เด็กเร่ร่อน

8. การจัดกระบวนการเรียนรู้ควรมีรูปแบบที่หลากหลาย สนุก และเด็กสามารถได้รับประโยชน์ทันทีในบรรยากาศที่อบอุ่น

9. ครูต้องจัดทำบันทึก พัฒนาการของเด็กเร่ร่อนรายบุคคลเพื่อทราบถึงการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลง

10. เป้าหมายสุดท้ายของเด็กเร่ร่อน คือ คือนักเรียนผู้สูงส่งคน พึ่งตนเองได้ มีอาชีพที่สุจริต
สรุป ยุทธศาสตร์ในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตของเด็กเร่ร่อน โดยใช้การมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน การกระจายอำนาจ การระดมทรัพยากรท้องถิ่น การพัฒนาระบบการเรียนการสอน และการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

5.3 วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

การจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ทาง สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ จึงสนับสนุนให้ชุมชนมีกลไกที่มุ่งเน้น รูปแบบและเทคนิควิธีในการจัดการศึกษานอกระบบโดยให้เด็กเร่ร่อนเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ ดังนี้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2539, น. 12)

1. เพื่อเป็นการเปิดโอกาสทางการศึกษาแก่เด็กเร่ร่อนให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ตลอดจนการศึกษาอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และเพียงพอที่จะกลับเข้าสู่สังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี

2. เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต และมุ่งเน้นจัดการศึกษาตามความต้องการและความพร้อมของเด็กเร่ร่อนแต่ละคน

3. เพื่อสร้างเสริมการเรียนรู้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กเร่ร่อนให้สอดคล้องกับ สภาพความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของเด็กเร่ร่อน

วัตถุประสงค์ในการพัฒนาการเรียนรู้เชิงทักษะชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อน มีรายละเอียด ดังนี้ (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2547, น. 6)

1. เพื่อช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนให้ได้รับการพิทักษ์ ปกป้อง และคุ้มครองสวัสดิภาพควบคู่ไปกับการเรียนรู้ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต

2. เพื่อพัฒนาและส่งเสริมสนับสนุนให้เด็กเร่ร่อนได้เรียนรู้ถึงโอกาสและทางเลือกที่ดีกว่า สำหรับอนาคตของตนเอง โดยสามารถตัดสินใจเปลี่ยนแปลงเส้นทางชีวิตได้อย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตแก่เด็กเร่ร่อน สามารถแบ่งวัตถุประสงค์ออกตามลักษณะ 2 ลักษณะ ดังนี้ (สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน, 2547, น. 16-17)

1. เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตแก่เด็กเร่ร่อนที่กำลังเร่ร่อนอยู่ให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ และใช้ชีวิตให้อยู่รอดปลอดภัยจากโรคต่าง ๆ เห็นคุณค่าของตนเอง และมีความคิดที่จะพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

2. เพื่อให้มีศักยภาพและเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคม ในส่วนนี้สำหรับเด็กเร่ร่อนที่มีความพร้อมที่จะศึกษาทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็จะจัดการศึกษานอกระบบให้ ทั้งการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาเพื่อฝึกอาชีพ

สรุป วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กเร่ร่อนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานเท่าเทียมกับเด็กอื่น ๆ ในสังคม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กเร่ร่อนให้ดีขึ้น และเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของเด็กเร่ร่อน

5.4 หลักสูตรที่ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

หลักสูตรการศึกษานอกระบบที่นำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาแก่เด็กเร่ร่อน สามารถแบ่งหลักสูตรออกเป็น 3 ระดับ มีรายละเอียด ดังนี้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2541, น. 8)

- ระดับประถมศึกษา เด็กเร่ร่อนที่ศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา มีการกำหนดใช้หลักสูตรการศึกษานอกระบบในระดับประถมศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษานอกระบบปีพุทธศักราช 2530

- ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เด็กเร่ร่อนที่จบหลักสูตรการศึกษาในระดับประถมศึกษาแล้ว สามารถเข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยใช้หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับมัธยมศึกษาตอนต้นตามพระราชบัญญัติการศึกษานอกระบบ ปีพุทธศักราช 2530

- ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เด็กเร่ร่อนที่จบหลักสูตรการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นแล้วสามารถเข้าศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยใช้หลักสูตรการศึกษานอกระบบระดับมัธยมศึกษาตอนปลายตามพระราชบัญญัติการศึกษานอกระบบ ปีพุทธศักราช 2539

หลักสูตรในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน ทั้งหลักสูตรในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย ดังนี้ (สถาบันส่งเสริมมาตรฐานการศึกษา นอกโรงเรียน, 2542, น. 27-28)

1. หลักสูตรการศึกษาสายสามัญขั้นพื้นฐาน เพื่อการอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น และการเตรียมความพร้อมขั้นพื้นฐาน

2. หลักสูตรการฝึกทักษะอาชีพ เป็นหลักสูตรระยะสั้น 3-6 เดือน เช่น การทำผ้าบาติก การตัดเย็บเสื้อผ้า ช่างเสริมสวย การทำอาหาร ขนม การทำเกษตรกรรม ช่างซ่อมรถจักรยาน มอเตอร์ไซด์ ช่างประดิษฐ์ดอกไม้ การร้องเพลง เล่นดนตรี เป็นต้น

3. เนื้อหาในหลักสูตรชีวิต และการศึกษาสายสามัญขั้นพื้นฐานที่จัดให้แก่เด็กเร่ร่อน เน้นความเป็นธรรมชาติ เหมาะสมกับปัญหาของเด็กเร่ร่อน และปลูกฝังลักษณะนิสัยให้แก่เด็กเร่ร่อน ซึ่งเนื้อหาในหลักสูตรวิชาสามัญขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การรู้จักคุณค่าของตนเอง วิธีการดูแลสุขภาพ ร่างกาย วิธีการดำรงอยู่ในสังคม หลักการเขียนอ่านหนังสือไทย เพศศึกษา สถาบันครอบครัว กฎหมาย และสิทธิเด็ก เป็นต้น

สรุป หลักสูตรที่ใช้ในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน สามารถแบ่งหลักสูตรออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งทั้ง 3 หลักสูตรที่จัดมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาทักษะชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อน

5.5 กิจกรรมทางการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

กิจกรรมทางการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน จัดขึ้นเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อน ดังนี้ (ศูนย์ส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายพิเศษ, 2547, น. 50-54)

1. กิจกรรมด้านศิลปะและกิจกรรมนันทนาการ เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้เด็กเร่ร่อนรู้สึกอบอุ่น ผ่อนคลายความเครียด มีเพื่อน เข้าใจตนเอง และไม่รู้สึกเคืองเคี้ยวเหมือนถูกทิ้งให้อยู่ในสังคมเพียงลำพัง กิจกรรมที่จัดขึ้น ได้แก่ การวาดภาพ การร้องเพลง การเต้นตามจังหวะดนตรี และเล่นเกม ซึ่งนอกจากจะให้ความเพลิดเพลินแล้ว ยังสามารถช่วยให้เด็กเร่ร่อนได้แสดงออกถึงความคิด ความต้องการ ความทุกข์ยากที่อยู่ในจิตใจ ช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นและช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเด็กเร่ร่อนด้วยกันเอง การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครูข้างถนนกับเด็กเร่ร่อนสามารถทำให้เด็กเร่ร่อนเกิดความอบอุ่น ที่สำคัญคือทำให้ครูข้างถนนทราบแนวทางในการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน

ได้อย่างเหมาะสม และสามารถจัดกิจกรรมได้ตามสภาพปัญหาของเด็กเร่ร่อนจนสามารถทำให้เด็กเร่ร่อนกลับคืนสู่ครอบครัวหรือชุมชนของตนเอง

2. กิจกรรมที่เน้นฝึกทักษะเพื่อการอยู่รอด เป็นกิจกรรมที่เน้นหนักในเรื่องสุขภาพอนามัย และการป้องกันตนเองจากสิ่งต่าง ๆ เช่น โรคเอดส์ ยาเสพติด การถูกชักจูงให้ขายบริการทางเพศ การป้องกันการถูกชักจูงให้ทำผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรม รวมทั้งการกระตุ้นให้เด็กเร่ร่อนมีความสนใจศึกษาหาความรู้

3. กิจกรรมการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ให้เด็กเร่ร่อนรู้จักแยกแยะสิ่งถูกสิ่งผิดได้ เช่น การลักขโมย การก่อปัญหาอาชญากรรม การเคารพกฎระเบียบต่าง ๆ การรู้จักเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้เด็กเร่ร่อนสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข

4. กิจกรรมสนับสนุน หรือกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการของเด็กเร่ร่อนภายหลังจากเด็กเร่ร่อนได้รับการฝึกกิจกรรมตามข้อ 1, 2, 3, ซึ่งเน้นให้เด็กเร่ร่อนรู้จักตนเองตามหลักปรัชญาทางพุทธศาสนาธรรมะหนึ่งแล้ว จะทำให้เด็กเร่ร่อนจะมีความพร้อมในการตัดสินใจเลือกแนวทางการดำเนินชีวิต โดยแสดงออกถึงความต้องการผ่านครูข้างถนน เช่น ต้องการเปลี่ยนอาชีพจากการขอทานหรือขายดอกไม้มาเป็นการทำงานเป็นเด็กเสิร์ฟในร้านอาหาร เป็นต้น สิ่งเหล่านี้สามารถบ่งบอกถึงความพร้อม และการเปลี่ยนแปลงแนวทางในการดำเนินชีวิตจากที่เคยมีพฤติกรรมเร่ร่อนกลับกลายมาเป็นเด็กปกติทั่วไป การช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนจะต้องมีครูข้างถนนหรือผู้บุคคลที่อยู่รอบข้างคอยให้การสนับสนุน และร่วมมือกันเป็นเครือข่าย

5. กิจกรรมที่ครูข้างถนนดำเนินการ นอกเหนือจากกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมทักษะชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อน ได้แก่

- การประสานความร่วมมือกับเครือข่าย เพื่อขอความช่วยเหลือและสนับสนุนปัจจัยด้าน ต่าง ๆ แก่เด็กเร่ร่อน เช่น ยา เสื้อผ้า และอาหาร สิ่งของที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น สบู่ แปรงสีฟัน ยาสีฟัน แชมพูสระผม เป็นต้น

- การติดตามพฤติกรรมของเด็กเร่ร่อนในการดำเนินกิจวัตรประจำวัน เพื่อทราบปัญหาและความต้องการของเด็กเร่ร่อน และนำข้อมูลที่ได้มาปรับใช้ในการจัดกิจกรรมฝึกทักษะชีวิต แก่เด็กเร่ร่อน

- การสร้างสัมพันธ์ภาพกับบุคลากรที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงกับที่ครูข้างถนนจัดกิจกรรม เช่น พ่อค้า แม่ค้า เจ้าหน้าที่ตำรวจ พนักงานรักษาความปลอดภัย พนักงานทำความสะอาด เป็นต้น เพื่อติดตามความเคลื่อนไหวและสอบถามถึงพฤติกรรมของเด็กเร่ร่อน

- การมอบสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อนตาม วัน เวลา และโอกาสที่เหมาะสม

6. กิจกรรมที่เป็นโครงการ นอกจากกิจกรรมหลักที่ดำเนินการอยู่ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อฝึกทักษะชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อนนอกเหนือจากการเข้ากลุ่มในเวลาปกติ เช่น กิจกรรมเข้าค่าย หรือการไปทัศนศึกษา

เจ็อจันท์ จงสถิตอยู่ และคณะ (2538, น. 13-14) กล่าวถึงกิจกรรมที่จัดให้แก่เด็กเร่ร่อนของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นพัฒนาทักษะและความรู้ด้านต่าง ๆ ให้แก่เด็กเร่ร่อน มีรายละเอียด ดังนี้

- ทักษะการเอาตัวรอด (survival skills) เป็นการให้ครูข้างถนนออกไปพบปะพูดคุยและสอนหนังสือเด็กเร่ร่อนตามข้างถนน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เด็กเร่ร่อนรู้จักดูแลรักษาสุขภาพของตนเอง และป้องกันตนเองจากสิ่งเสพติด โรคเอดส์ และการเอาตัวรอดจากการถูกข่มเหงหรือการชักจูงให้ทำผิดกฎหมาย

- การฝึกทักษะอาชีพ (vocational skills) สำหรับเด็กเร่ร่อนที่อยู่ในสถานคุ้มครองหรือบ้านเปิด เด็กเร่ร่อนจะได้รับการฝึกวิชาชีพในระยะสั้นเพื่อให้เด็กเร่ร่อนมีความรู้สามารถประกอบอาชีพและหารายได้เลี้ยงตนเองต่อไป ซึ่งทักษะอาชีพที่จัดให้ในส่วนใหญ่นั้นเป็นวิชาชีพง่าย ๆ

- ศิลปะและนันทนาการ (arts and recreation) เป็นการจัดกิจกรรมที่ทำให้เด็กเร่ร่อนเกิดความเพลิดเพลิน เช่น การวาดรูป เล่นดนตรี และแสดงละคร นอกจากนี้กิจกรรมดังกล่าวยังมีส่วนสำคัญที่ช่วยให้เด็กเร่ร่อนได้แสดงออกและสะท้อนถึงความคิด ความต้องการ ความทุกข์ยากของตนเอง ทั้งยังช่วยเสริมสร้างความมั่นใจและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเด็กเร่ร่อนด้วยกันเองหรือระหว่างเด็กเร่ร่อนกับครูข้างถนนหรือผู้ดูแล ซึ่งสามารถทำให้เด็กเร่ร่อนรู้สึกอบอุ่น มีเพื่อน ไม่ถูกทอดทิ้งให้อยู่ในสังคมเพียงลำพัง

- ความรู้สามัญ (general education) เป็นการให้เด็กเร่ร่อนเรียนหนังสือสายสามัญ โดยส่งเด็กเร่ร่อนเข้าเรียนในการศึกษานอกระบบที่จัดขึ้นโดยสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน ซึ่งเป็นความพยายามทำให้เด็กเร่ร่อนได้มีโอกาสเรียนหนังสือ อย่างน้อยเพื่อให้ เด็กเร่ร่อนอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น เช่นเดียวกับเด็กอื่น ๆ

- การปลูกฝังค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นให้แก่เด็กเร่ร่อนตั้งแต่ครูข้างถนนออกไปเจอเด็กเร่ร่อนตามข้างท้องถนน การดูแลเด็กเร่ร่อนในบ้านเปิดหรือสถานสงเคราะห์

โดยกิจกรรมที่จัดขึ้นมุ่งให้เด็กเล็กพฤติกรรมร่าเริงและกล้าแสดงออกที่สำคัญ คือ การสอนให้เด็กเร่ร่อนรู้จักตนเอง เชื้อมั่นในตนเอง และไม่ประพฤตินิสัยผิดกฎหมาย เช่น ติดสารเสพติด การลักขโมย

กิจกรรมการพัฒนาทักษะชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อน มีรูปแบบหลากหลายในการดำเนินงาน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ (ศูนย์ส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายพิเศษ, 2547, น. 6-7)

1. การดำเนินการสอนโดยครูข้างถนน เมื่อครูข้างถนนลงพื้นที่ที่จะศึกษาสภาพปัญหาของเด็กเร่ร่อนแล้วจึงค่อยจัดกิจกรรมให้แก่เด็กเร่ร่อน ซึ่งครูข้างถนนต้องใช้เวลาในการนำเอาปัญหาของเด็กเร่ร่อนมาเป็นประเด็นในการพูดคุยหรือให้คำปรึกษาแนะนำ เพื่อให้เด็กเร่ร่อนเกิดการเรียนรู้ เช่น ขณะเด็กเร่ร่อนกำลังเก็บขยะอยู่ครูข้างถนนก็เดินไปพร้อม ๆ กับเด็กเร่ร่อนด้วยระหว่างการเดินก็พูดคุยแนะนำให้เด็กเร่ร่อนรู้จักรักษาความสะอาดต้องตนเองไปด้วย

2. การใช้กิจกรรมเป็นสื่อในการเรียนการสอน เช่น การเล่นเกม การเล่านิทานให้เด็กเร่ร่อนฟังโดยสอดแทรกเนื้อหาของการพัฒนาทักษะชีวิตเข้าไป

3. การสอนให้ประดิษฐ์สิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น จักจั่นที่ทำให้เกิดเสียงเพื่อให้เด็กเร่ร่อนมีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์

4. การสอนแบบปฏิบัติจริง เช่น การสอนเรื่องการรักษาความสะอาดของเส้นผมก็ต้องให้ เด็กเร่ร่อนสระผมจริงด้วย

5. การจัดค่ายต่าง ๆ ให้แก่เด็กเร่ร่อน เช่น จังหวัดกรุงเทพมหานครจัดค่ายล่องเจ้าพระยา เพื่อเรียนรู้การอยู่ร่วมกันของศิลปวัฒนธรรม และการอนุรักษ์ธรรมชาติ

6. การจัดทัศนศึกษา เช่น การพาเด็กเร่ร่อนไปชมตลาดน้ำหรือสิ่งที่เด็กเร่ร่อนอยาก رؤ้อยากเห็น เช่น ร้านวาดภาพและอาชีพต่าง ๆ

7. การจัดบ้านพักสำหรับเด็กเร่ร่อนเป็นลักษณะบ้านเปิด โดยใช้อาคารของสถานศึกษาเป็นที่พักพิงและจัดกิจกรรมให้แก่เด็กเร่ร่อน

8. การประสานความร่วมมือกับเครือข่าย เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่าย เช่น การประชุมปรึกษาหารือกันเรื่องเด็กเร่ร่อนเพื่อสนับสนุนการทำงานซึ่งกันและกัน

การจัดกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบให้แก่เด็กเร่ร่อน มีรายละเอียด ดังนี้ (ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนเขตปทุมวัน, 2546, น. 22)

1. การจัดการศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐานสำหรับเด็กเร่ร่อน ซึ่งกระบวนการจัดการเรียนรู้อย่างไม่เหมาะสมกับเด็กเร่ร่อน เนื่องจากเด็กเร่ร่อนไม่ชอบการเรียนหนังสือ ดังนั้น ถ้าหากจะจัดการศึกษานอกระบบขั้นพื้นฐานให้แก่เด็กเร่ร่อนจะต้องใช้ระยะเวลาและความอดทน

อย่างสูงของครูข้างถนนที่ เป็นผู้จัดกิจกรรม นอกจากนี้กิจกรรมการเรียนการสอนจะต้องทำในลักษณะ การสอนโดยไม่ให้เด็กเร่ร่อนรู้ตัว

2. การจัดการศึกษานอกระบบเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตของเด็กเร่ร่อน เป็นกิจกรรมที่มีความเหมาะสมกับเด็กเร่ร่อนเพราะเป็นการเรียนรู้ที่ไม่ต้องใช้ทฤษฎี เป็นการเรียนรู้จากชีวิตจริง จากการทำ เป็นการเรียนรู้แบบแทรกเนื้อหาเข้าไปโดยที่ไม่ให้เด็กเร่ร่อนรู้ว่านี่คือการสอน นอกจากนี้การจัดกิจกรรมยังมีความสอดคล้องกับการดำเนินชีวิต และความต้องการของเด็กเร่ร่อน

3. การจัดกิจกรรมแก่เด็กเร่ร่อน ควรเป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตนำก่อน แล้วจึง นำกระบวนการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานตามมาทีหลัง

สรุป กิจกรรมทางการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน เป็นกิจกรรมการพัฒนาทักษะชีวิต เพื่อการอยู่รอด การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม การสอนให้เด็กเร่ร่อนรู้จักแยกแยะว่าสิ่งไหนถูกสิ่งไหนผิด การสอนให้รู้จักเคารพกฎเกณฑ์ทางสังคม การจัดกิจกรรมเพื่อผ่อนคลายความเครียดของเด็กเร่ร่อน และสนับสนุนการตัดสินใจในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและแนวทางการดำเนินชีวิตจากที่เคยเร่ร่อนกลายมาเป็นเด็กปกติทั่วไป การจัดกิจกรรมทักษะศึกษาเป็นการเรียนรู้นอกห้องเรียนด้วยการศึกษาจากของจริงจากสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว เช่น การไปเที่ยวสวนสัตว์ การเที่ยวเมืองโบราณ นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบเล่นปนเรียนเป็นการสอนด้วยวิธีการสอดแทรกความรู้เข้าไปในกิจกรรม

5.6 เกณฑ์การผ่านหลักสูตรของการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

เกณฑ์การผ่านหลักสูตรของการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน ไม่สามารถใช้หลักเกณฑ์การวัดผลเช่นเดียวกับหลักเกณฑ์การวัดผลของเด็กปกติทั่วไปได้ ดังนั้นการวัดและประเมินผล เกณฑ์การผ่านหลักสูตรของการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน สามารถวัดได้จากการทดสอบ และสังเกตพัฒนาการทางด้านทักษะชีวิตของเด็กเร่ร่อนทั้ง 9 ทักษะ ดังนี้ (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2547, น. 3-5)

1. ทักษะการคิดวิเคราะห์ของเด็กเร่ร่อน เช่น
 - ความสามารถในการระบุปัญหาของเด็กเร่ร่อน
 - ความสามารถในการจำแนก / แยกแยะของเด็กเร่ร่อน
 - ความสามารถในการสร้างข้อสรุปของเด็กเร่ร่อน
 - ความสามารถในการตั้งสมมุติฐานของเด็กเร่ร่อน

- ความสามารถในการสรุปอ้างอิงของเด็กเร่ร่อน
2. ทักษะการคิดสร้างสรรค์ของเด็กเร่ร่อน เช่น
 - ความคิดริเริ่มของเด็กเร่ร่อน
 - ความคิดคล่องแคล่วของเด็กเร่ร่อน
 - ความคิดยืดหยุ่นของเด็กเร่ร่อน
 - ความคิดละเอียดละออของเด็กเร่ร่อน
 3. ทักษะการตระหนักรู้ในตนเองของเด็กเร่ร่อน เช่น
 - ความรู้เท่าทันอารมณ์ของตนเอง
 - การจัดการกับความรู้สึกภายในตนเองได้
 - การประเมินตนเองได้ตรงตามความเป็นจริง
 - การรู้ความสามารถและคุณค่าของตนเอง
 4. ทักษะการรับรู้และเห็นใจผู้อื่นของเด็กเร่ร่อน
 - การเข้าใจ และตระหนักรู้ในความรู้สึกนึกคิดของผู้อื่นของเด็กเร่ร่อน
 - การรับรู้ คาดคะเน และตอบสนองความต้องการของผู้อื่นของเด็กเร่ร่อน
 - การช่วยเหลือผู้อื่นของเด็กเร่ร่อน
 - การให้โอกาสผู้อื่นของเด็กเร่ร่อน
 5. ทักษะการเห็นคุณค่าและความภาคภูมิใจในตนเองของเด็กเร่ร่อน เช่น
 - การรับรู้คุณค่าของตนเองของเด็กเร่ร่อน
 - การเปิดใจยอมรับความจริงของเด็กเร่ร่อน
 - การเชื่อมั่นในความสามารถหรือศักยภาพของตนเองของเด็กเร่ร่อน
 - การแสดงพฤติกรรมต่างๆ อย่างเหมาะสมของเด็กเร่ร่อน
 6. ทักษะการให้ความช่วยเหลือและรับผิดชอบต่อสังคมของเด็กเร่ร่อน เช่น
 - การปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคมของเด็กเร่ร่อน
 - การให้ความร่วมมือกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ของเด็กเร่ร่อน
 - การปฏิบัติตนตามหน้าที่เพื่อประโยชน์ของส่วนรวมของเด็กเร่ร่อน
 - การรักษาทรัพยากรหรือสาธารณสมบัติส่วนรวมของเด็กเร่ร่อน
 7. ทักษะการสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสารของเด็กเร่ร่อน เช่น
 - ความสามารถโน้มน้าวและจูงใจผู้อื่นของเด็กเร่ร่อน
 - ความสามารถสื่อความหมายของเด็กเร่ร่อน

- ความสามารถสร้างความร่วมมือกับผู้อื่นของเด็กเร่ร่อน
- ความสามารถทำงานเป็นทีมของเด็กเร่ร่อน
- ความสามารถปรับตัวในสถานการณ์ต่างๆ ของเด็กเร่ร่อน

8. ทักษะการตัดสินใจและแก้ปัญหาของเด็กเร่ร่อน เช่น

- ความสามารถรับรู้และเข้าใจปัญหาของเด็กเร่ร่อน
- ความสามารถตัดสินใจ และแก้ไขปัญหอย่างเป็นระบบตามขั้นตอนของเด็กเร่ร่อน
- ความสามารถสรุปผล และประเมินทางเลือกเพื่อการตัดสินใจของเด็กเร่ร่อน
- ความสามารถแก้ไขปัญหายั่งยืน และมีสติของเด็กเร่ร่อน

9. ทักษะการจัดการกับอารมณ์และความเครียดของเด็กเร่ร่อน เช่น

- ความสามารถควบคุมอารมณ์ และจัดการกับอารมณ์ของตนเองในเหตุการณ์เฉพาะหน้าของเด็กเร่ร่อน
- ความสามารถผ่อนคลายความเครียดของเด็กเร่ร่อน
- ความสามารถสร้างแนวคิดหรือกิจกรรมใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของเด็กเร่ร่อน

สรุป เกณฑ์การผ่านหลักสูตรของการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน สามารถวัดได้จากการให้เด็กเร่ร่อนทำทดสอบ และจากการสังเกตพัฒนาการทางด้านทักษะชีวิตของเด็กเร่ร่อนทั้ง 9 ทักษะ ได้แก่ ทักษะการวิเคราะห์ ทักษะการคิดสร้างสรรค์ ทักษะการตระหนักรู้ในตนเอง ทักษะการรับรู้และเห็นใจผู้อื่น ทักษะการเห็นคุณค่าและความภาคภูมิใจของตนเอง ทักษะการให้ความช่วยเหลือและรับผิดชอบต่อสังคม ทักษะการสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสาร ทักษะการการตัดสินใจและแก้ปัญหา และทักษะการจัดการกับอารมณ์และความเครียด

6. รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน เป็นการจัดการกิจกรรมที่มีลักษณะเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่เด็กเร่ร่อน ซึ่งเด็กเร่ร่อนเป็นเด็กกลุ่มเปราะบางหนึ่งในกลุ่มเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษา ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสอบถามข้อมูลจากบุคลากรที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาแก่เด็กเร่ร่อน สามารถสรุปและแบ่งรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนออกเป็น 4 รูปแบบ ซึ่งรายละเอียด ดังนี้

6.1 รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

ศูนย์ส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายพิเศษ สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ (คณะกรรมการวิชาการวิสามัญพิจารณาการศึกษานอกระบบในการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส, ม.ป.ป., น. 5) แบ่งรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนออกเป็น 4 รูปแบบ ซึ่งรายละเอียด ดังนี้

1. รูปแบบการจัดครูข้างถนน เป็นการนำการศึกษานอกระบบลงไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กเร่ร่อนให้ได้เรียนรู้ทักษะการดำรงชีวิต เด็กเร่ร่อนจะมีที่อยู่อาศัยไม่แน่นอน ซึ่งเด็กเร่ร่อนเหล่านี้หนีออกจากบ้านและไม่มีโอกาสเรียนหนังสือ ครูข้างถนนจึงเข้าไปดูแลให้ความช่วยเหลือและจัดการศึกษานอกระบบให้แก่เด็กเร่ร่อนกลุ่มนี้ตามความเหมาะสมของแต่ละคน โดยเริ่มต้นจากการเข้าไปพบปะพูดคุยสร้างความคุ้นเคยกับเด็กเร่ร่อนให้เกิดความไว้วางใจ ต่อจากนั้นจึงเสนอทางเลือกให้แก่เด็กเร่ร่อน เช่น จะเรียนหนังสือ จะทำงาน จะกลับบ้านของตนเองหรือจะเข้าบ้านขององค์กรพัฒนาเอกชนหรือรัฐที่จัดไว้ ส่วนกรณีที่เด็กเร่ร่อนมีความสนใจและต้องการเรียนหนังสือ ครูข้างถนนจะใช้สถานที่ที่กลุ่มเด็กเร่ร่อนชอบไปจับกลุ่มกันจัดการเรียนการสอน สำหรับวันเวลาที่ใช้ในการเรียนไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับสถานการณ์

2. รูปแบบการจัดครูเดินสอน เป็นลักษณะการจัดการศึกษานอกระบบเพื่อช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนที่ไม่สามารถเดินทางเข้าไปรับบริการทางการศึกษานอกระบบในสถานศึกษาปกติทั่วไปได้ หรือ เด็กเร่ร่อนที่ยังไม่พร้อมรับบริการทางการศึกษานอกระบบรูปแบบใดเลย หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนจะต้องจัดส่งครูเดินสอนลงไปในพื้นที่เพื่อจัดกิจกรรมและให้ความรู้ให้คำแนะนำปรึกษา รวมทั้งการให้แนวทางในการพัฒนาทักษะการดำรงชีวิตแก่เด็กเร่ร่อน การให้โอกาสเด็กเร่ร่อนในการเข้ารับบริการทางการศึกษานอกระบบในรูปแบบที่เหมาะสมกับตนเอง

3. รูปแบบการจัดบ้านฉุกเฉิน เป็นการให้ความช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนที่ประสบปัญหาชีวิตอย่างรุนแรงจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน รูปแบบการให้บริการทางการศึกษานอกระบบในลักษณะที่ไม่แน่นอนตายตัวขึ้นกับสถานการณ์หรือระดับความรุนแรงของปัญหาการจัดการศึกษารูปแบบนี้มีการจัดบริการด้านต่าง ๆ ให้แก่เด็กเร่ร่อนระหว่างพักอาศัยอยู่ในบ้านฉุกเฉิน เช่น บริการด้านสังคมสงเคราะห์ และบริการด้านการศึกษา การจัดการศึกษา นอกระบบตามความเหมาะสมของเด็กเร่ร่อนอาจเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับทักษะการดำรงชีวิต เช่น การฝึกอาชีพ การให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย การป้องกันตนเอง กิจกรรมบำบัดทางด้านจิตใจเพื่อให้เด็กเร่ร่อนมีความพร้อมในการเข้ารับบริการทางการศึกษาระบบใดระบบหนึ่งตามความเหมาะสม

4. รูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือก เป็นการจัดกิจกรรมทางการศึกษานอกระบบตามความต้องการของเด็กเร่ร่อน โดยใช้สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและที่มีอยู่ในห้องเรียนให้เด็กเร่ร่อนได้สัมผัสกับสภาพความเป็นจริงที่มีอยู่รอบตัว เช่น การเรียนในสวนสัตว์ พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น การจัดการศึกษาทางเลือกจะไม่เน้นยึดห้องเรียนเป็นหลัก แต่ยึดเด็กเร่ร่อนเป็นศูนย์กลางและมีการวัดผลการศึกษาจากแฟ้มสะสมผลงานแทนการใช้แบบสอบถามมาตรฐาน การจัดการศึกษานอกระบบรูปแบบนี้สามารถเข้าถึงกลุ่มเด็กเร่ร่อน เพราะเป็นหลักสูตรที่มีความยืดหยุ่นและวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายสามารถนำไปใช้จัดการศึกษาแก่เด็กเร่ร่อนที่มีปัญหาแตกต่างกันได้

วัลลภ ตั้งคนานุรักษ์ (2537, น. 10-11) กล่าวถึงการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนว่าสามารถแบ่งรูปแบบการจัดการศึกษาออกเป็น 4 รูปแบบ มีรายละเอียดดังนี้

1. รูปแบบการส่งครูลงพบปะ และจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนโดยตรง ซึ่งเราเรียกครูเหล่านี้ว่า “ครูข้างถนน” หรือ “ครูอาสาสอน” ซึ่งครูข้างถนนจะเข้าไปดูแลและจัดการเรียนการสอนขั้นพื้นฐานให้แก่เด็กเร่ร่อน ตั้งแต่วิชาพื้นฐาน เช่น ภาษาไทย คณิตศาสตร์ และการให้ความรู้เกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ เช่น ยาเสพติด กามโรค เอดส์ เป็นต้น

2. รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนในบ้านพักชั่วคราว ที่องค์กรภาครัฐและเอกชนจัดไว้สำหรับเด็กเร่ร่อน การจัดการศึกษารูปแบบนี้สามารถกระทำได้เต็มรูปแบบมากขึ้น เพราะเด็กเร่ร่อนไม่ได้เคลื่อนย้ายไหน การจัดการศึกษาจึงมีความต่อเนื่องตามแผนการเรียนการสอน

3. รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแบบผสมผสาน กล่าวคือ ให้เด็กเร่ร่อนฝึกวิชาชีพหรือทำงานในช่วงเช้าจนถึงเย็น จากนั้นหลังจากเลิกงานจึงเข้ามาเรียนในสถานศึกษาที่สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียนจัดไว้ในตอนค่ำ

4. รูปแบบการประสานงาน เป็นการส่งเด็กเร่ร่อนเข้าศึกษาในการศึกษาระบบปกติทั่วไป และเรียนร่วมกับเด็กปกติอื่น ๆ ในชั้นเรียน โดยมีการจัดที่บ้านพักชั่วคราวให้และให้การดูแลเรื่องความเป็นอยู่และด้านจิตใจ

ทิพย์สุดา สุขเมธเสนีย์ (<http://library.uru.ac.th/dbresearch/images/S324a.htm>, 2549) กล่าวถึงรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนสามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

1. การส่งครูข้างถนนลงพื้นที่ เป็นวิธีการทำงานเชิงรุก โดยการส่งครูข้างถนนลงไปพบปะคลุกคลีกับเด็กเร่ร่อน ซึ่งครูข้างถนนจะใช้กิจกรรมและอุปกรณ์เป็นสื่อในการสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจกับเด็กเร่ร่อนเพื่อดำเนินการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อน ครูข้างถนนทุกคนจะได้รับ การฝึกอบรมทางจิตวิทยาเด็ก การแนะแนว กฎหมาย การพยาบาลเบื้องต้น และการจัดกิจกรรม นอกจากนี้ครูข้างถนนยังทำงานเกี่ยวกับการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ตั้งแต่พาเด็กเร่ร่อนที่ป่วย

หรือได้รับอุบัติเหตุไปโรงพยาบาล การเยี่ยมเด็กเร่ร่อนที่ถูกดำเนินคดี การส่งเด็กเร่ร่อนกลับบ้าน การส่งเด็กเร่ร่อนไปโรงเรียน การติดต่อหางานทำให้เด็กเร่ร่อน การประสานงานและการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ เช่น ไม่มีใบแจ้งเกิด ไม่มีทะเบียนบ้าน การทำงานของครูข้างถนนเป็นเชิงจิตวิทยา เพื่อสร้างความผูกพันและการยอมรับจากเด็กเร่ร่อนจนกระทั่งสามารถทำให้เด็กเร่ร่อนติดตามครูข้างถนนเข้ามาอยู่ในบ้านเปิดที่จัดเตรียมไว้

2. การส่งเด็กเร่ร่อนเข้าเรียนในการศึกษาในระบบ ซึ่งโรงเรียนที่รับเด็กเร่ร่อนเข้าเรียนนั้นมีทั้งโรงเรียนที่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กรุงเทพมหานคร เทศบาล และกรมสามัญศึกษา ก่อนจะส่งเด็กเร่ร่อนเข้าไปเรียนในโรงเรียน ทางบ้านเปิดจะต้องเตรียมความพร้อมให้แก่เด็กเร่ร่อนก่อนด้วยการให้ความรู้ขั้นพื้นฐานเพื่อให้เด็กเร่ร่อนสามารถเรียนต่อในโรงเรียนหรือรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือสังคมในโรงเรียนได้ เช่น การเข้าแถว การทำตามกฎระเบียบต่าง ๆ ส่วนทางโรงเรียนจะต้องเตรียมความพร้อมเช่นกันโดยครูจากบ้านเปิดต้องพูดคุยอธิบายให้ครูในโรงเรียนได้รู้ถึงพฤติกรรมของเด็กเร่ร่อน ครูที่สอนในโรงเรียนจะต้องเข้าใจและยอมรับในศักยภาพของเด็กเร่ร่อนด้วย

3. การสอนเด็กเร่ร่อนเองในบ้านเปิด กรณีนี้ใช้เฉพาะเด็กเร่ร่อนที่ไม่สามารถเข้าเรียนในโรงเรียนได้ เช่น หนังสือสำคัญหรือหลักฐานต่าง ๆ ไม่มี โรงเรียนเปิดเรียนไปแล้ว ดังนั้นครูในบ้านเปิดต้องสอนเด็กเร่ร่อนเองให้เด็กเร่ร่อนมีความรู้พื้นฐานก่อนแล้วจึงส่งเข้าเรียนในการศึกษาในระบบ ครูที่สอนเด็กเร่ร่อนในบ้านเปิดส่วนใหญ่จะเป็นการสอนเสริมเพื่อช่วยให้เด็กเร่ร่อนทำการบ้านได้ และการติวเด็กเร่ร่อนเวลาใกล้สอบ ปัญหาเกี่ยวกับการเรียนของเด็กเร่ร่อนในระบบโรงเรียนไม่สม่ำเสมอเพราะเด็กเร่ร่อนต้องการทำงาน ส่วนเด็กที่ไม่ต้องการเรียนหนังสือทางบ้านเปิดมีภาระงานให้เด็กเร่ร่อนทำโดยการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน เป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่หน่วยงานภาครัฐจัดให้แก่เด็กเร่ร่อน รายละเอียด ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, <http://www.onec.go.th>, 2549)

รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน หน่วยงานภาครัฐซึ่งมีสถานแรกรับเด็กของกรมประชาสงเคราะห์รับเด็กเร่ร่อนเป็นการชั่วคราวและจัดการเรียนการสอนให้ตามสมควร ไม่นับระบบชั้นเรียนและไม่เน้นวิชาสามัญโดยตรง แต่เน้นการฝึกวิชาชีพระยะสั้น ได้แก่ เครื่องจักรสาน เกษตรกรรม การทำดอกไม้ การตัดเย็บ เป็นต้น ส่วนสถานคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กจะให้เด็กเร่ร่อนทุกคนได้รับการศึกษา ซึ่งจะเป็นการศึกษา สายสามัญหรืออาชีพตามความสามารถสติปัญญาและความถนัดของเด็กเร่ร่อนแต่ละคน การศึกษาสายสามัญจัดขึ้นภายในสถานคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก ดำเนินการสอนในระดับประถมศึกษา และอาจได้รับการสนับสนุนให้เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา

ซึ่งในส่วนของการจัดการศึกษานอกระบบทางสถานคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กจัดการศึกษาเทียบเท่าระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ส่วนการฝึกวิชาชีพระยะสั้น เช่น ช่างไม้ ช่างเชื่อมโลหะ ช่างเครื่องยนต์ ช่างเย็บหนัง ช่างตัดผม ตัดเย็บเสื้อผ้า ประดิษฐ์ดอกไม้ เป็นต้น เด็กเร่ร่อนที่จบหลักสูตร จะได้รับการจัดหางานให้ทำต่อไป

สรุป รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน เป็นกิจกรรมทางการศึกษาที่หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานภาคเอกชนจัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนแก่เด็กเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานคร สามารถแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรกการจัดครูข้างถนนเป็นการจัดการศึกษาแบบให้ครูข้างถนนลงพื้นที่พบปะเด็กเร่ร่อนและจัดการศึกษาตามความเหมาะสมพร้อมกับเสนอทางเลือกให้กับเด็กเร่ร่อน เช่น เรียนหนังสือหรือทำงาน รูปแบบที่สองการจัดครูเดินสอน เป็นการจัดการศึกษาแบบเชิงรุกเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตและช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนที่ยังไม่พร้อมหรือไม่สามารถเข้าถึงบริการทางการศึกษารูปแบบที่สามารถจัดบ้านฉุกเฉิน เป็นการจัดการศึกษาแบบเปิดบ้านให้เด็กเร่ร่อนที่ต้องการเรียนหนังสือเข้ามาพักอาศัยโดยครูหรือเจ้าหน้าที่ประจำบ้านพักเป็นผู้สอนและปูพื้นฐานให้เด็กเร่ร่อนมีความพร้อมในการศึกษาขั้นต่อไป รูปแบบที่สี่การจัดการศึกษาทางเลือกเป็นการจัดการศึกษาที่มีหลักสูตรหลากหลายเพื่อตอบสนองความต้องการของเด็กเร่ร่อน โดยยึดเด็กเร่ร่อนเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษาและมีการประเมินผลจากแฟ้มสะสมผลงานแทนการใช้แบบทดสอบมาตรฐาน

6.2 วัตถุประสงค์หลักในรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

วัตถุประสงค์หลักในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนทั้ง 4 รูปแบบ ได้แก่ การจัดครูข้างถนน การจัดครูเดินสอน การจัดบ้านฉุกเฉิน และการจัดการศึกษาทางเลือก ศูนย์ส่งเสริมการศึกษานอกโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายพิเศษ (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, 2547, น. 50) กล่าวถึงวัตถุประสงค์หลักในรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนมีรายละเอียด ดังนี้

1. เพื่อปรับสภาพร่างกาย อารมณ์ และสังคมของเด็กเร่ร่อนให้เหมือนกับเด็กปกติทั่วไป
2. เพื่อฝึกทักษะชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อน เพื่อการอยู่รอดในสังคมอย่างปกติสุข
3. เพื่อให้เด็กเร่ร่อนมีคุณธรรม จริยธรรมในการดำรงชีวิต

4. เพื่อให้เด็กเร่ร่อนรู้จักตระหนักในตนเอง และสามารถตัดสินใจเลือกแนวทางในการดำรงชีวิตของตนเองได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เช่น การเลือกที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ การศึกษา และทำยที่สุดการพ้นจากวงจรชีวิตเร่ร่อนและดำรงชีวิตอย่างปกติสุขตามอัธยาศัย

นอกจากนี้ยังมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาทักษะชีวิตแก่เด็กเร่ร่อน โดยมีแนวคิดและหลักการ ดังนี้ (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, 2547, น. 1)

1. การจัดการศึกษานอกระบบเป็นข้อบ่งชี้ของการพัฒนาทักษะชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อน ซึ่งทักษะชีวิตเป็นส่วนที่สำคัญอย่างยิ่งแก่เด็กเร่ร่อน เพราะทักษะชีวิตเน้นการให้ความรู้แก่เด็กเร่ร่อนในเรื่องของการเรียนรู้เพื่อให้เด็กเร่ร่อนอยู่รอดปลอดภัยในสภาพเสี่ยงต่อสิ่งต่าง ๆ ทั้งในเรื่องของการดูแลสุขภาพ สิ่งแวดล้อม คุณธรรม จริยธรรม ความคิดในการพัฒนาตนเอง เป็นต้น

2. กระบวนการดำรงชีวิต เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งจะปฏิบัติงานไปพร้อมกับการพัฒนารูปแบบของการดำเนินงาน

3. การพัฒนารูปแบบการทำงานกับเด็กเร่ร่อน โดยการสร้างวัฒนธรรมการทำงานใหม่ให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานสอดคล้องกับวิถีของเด็กเร่ร่อน โดยไม่จำกัดเวลาและมีจิตใจดีงาม รักเด็ก และสามารถทำงานเชิงรุกได้ดี

4. การทำงานร่วมกันหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งร่วมมือกันทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาเด็กเร่ร่อน

สรุป วัตถุประสงค์ในรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน เพื่อปรับสภาพร่างกาย อารมณ์ และสังคมของเด็กเร่ร่อนให้เหมือนกับเด็กปกติทั่วไป การฝึกทักษะชีวิตให้แก่เด็กเร่ร่อนเพื่อการอยู่รอดในสังคมอย่างปกติสุข การสอนให้เด็กเร่ร่อนมีคุณธรรม จริยธรรม และการสอนให้เด็กเร่ร่อนรู้จักตระหนักในตนเอง และสามารถตัดสินใจเลือกแนวทางในการดำรงชีวิตของตนเองได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

6.3 เป้าหมายการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

สำนักนโยบายและแผนการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ (2548, น. 57-58) กล่าวถึงเป้าหมายในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน มีรายละเอียด ดังนี้

1. การจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อนเพื่อพัฒนาทักษะด้านอาชีพและการดำรงชีวิตของเด็กเร่ร่อน

- การฝึกทักษะในการดำรงชีวิต และแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

- การให้คำปรึกษา การฝึกอาชีพ เพื่อให้เด็กเร่ร่อนมีงานทำและมีรายได้เลี้ยงชีพตนเอง

- การพัฒนาทักษะด้านอาชีพ โดยไม่แยกเด็กเร่ร่อนออกจากการทำงานและช่วยพัฒนาฝึกอาชีพ และจัดหางานที่เด็กเร่ร่อนทำ

2. การพัฒนาสติปัญญาและทักษะในการตัดสินใจแก่เด็กเร่ร่อน

- พัฒนาทักษะในการแสวงหาข้อมูลและการกลั่นกรอง เพื่อเลือกสรรข้อมูลส่วนที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองได้

- พัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูล การตัดสินใจที่ถูกต้อง และการฝึกทักษะในการใช้เครื่องมือสื่อสาร

3. การพัฒนาจิตใจและจิตสำนึกแก่เด็กเร่ร่อนเพื่อสังคม

- การเสริมสร้างศีลธรรม จริยธรรมอันดีงาม

- การจัดให้มีการศึกษาด้านครอบครัว และการเป็นพลเมืองดี

- การประยุกต์หลักและกิจกรรมทางศาสนา เพื่อกล่อมเกลาจิตใจของเด็กเร่ร่อน

4. การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอายุ และการเชื่อมโยงกับขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม โดยการให้บริการทางการศึกษาในด้านต่าง ๆ ได้แก่

- มรดกทางวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม

- การพัฒนาเด็กเร่ร่อนให้มีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุ

- การสร้างความร่วมมือร่วมใจในการตัดสินใจร่วมกัน ระหว่างเด็กเร่ร่อนกับผู้สูงอายุ

สรุป เป้าหมายในการจัดการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน เพื่อพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ แก่เด็กเร่ร่อน ได้แก่ ทักษะการดำรงชีวิต การพัฒนาสติปัญญา ทักษะการตัดสินใจ การพัฒนาจิตใจและจิตสำนึก และการให้บริการทางการศึกษานอกระบบแก่เด็กเร่ร่อน

8. รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทิพย์สุดา สุขเมธเสนีย์ (<http://library.uru.ac.th/dbresearch/images/S324a.htm>, 2549) ศึกษาเรื่อง “การติดตามการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของเด็กเร่ร่อนตลอดจนสภาพของการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน โดยศึกษาและพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อนในประเทศ การศึกษาพบว่า สภาพทั่วไปของเด็กเร่ร่อนมีความ

คล้ายคลึงกันแตกต่างกันเล็กน้อย ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ ซึ่งสามารถจำแนกได้ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มเด็กที่เสี่ยงต่อการเร่ร่อน ได้แก่ เด็กที่อาศัยอยู่ในครอบครัวมีปัญหาหรือชุมชนที่แออัด เด็กขาดความรักความอบอุ่น ไม่มีผู้ใหญ่คอยดูแล จึงจัดเป็นเด็กกลุ่มเสี่ยงต่อการออกมาเร่ร่อน กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มเด็กที่ออกมาเร่ร่อนชั่วคราว เด็กกลุ่มนี้เป็นเด็กที่มีปัญหากับสมาชิกในครอบครัวทำให้เด็กไม่อยากอยู่บ้านจึงออกมาเร่ร่อนระยะหนึ่งแล้วกลับบ้าน กลุ่มที่สามเป็นกลุ่มเด็กเร่ร่อนถาวร เด็กกลุ่มนี้ไม่สามารถกลับบ้านได้อีก บางรายพ่อแม่ตั้งแต่เด็กต้องใช้ชีวิตเร่ร่อนเพียงลำพัง

ส่วนบริการทางการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อนในการศึกษาคั้งนี้สามารถแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกการส่งครูออกไปหาเด็ก เป็นวิธีการส่งครูลงพื้นที่พบปะคลุกคลีกับ เด็ก ๆ เพื่อสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจ จากนั้นจึงให้ความช่วยเหลือขั้นพื้นฐานผ่านทางกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดให้กับเด็ก รูปแบบที่สองการส่งเด็กไปโรงเรียน รูปแบบนี้เป็นกรนำเด็กเข้ามาอาศัยในบ้านเปิดแล้วเตรียมความพร้อมขั้นพื้นฐานให้เด็กก่อนส่งต่อไปในโรงเรียน รูปแบบที่สามครูสอนเองในบ้าน รูปแบบนี้ใช้ในกรณีที่เด็กไม่สามารถไปโรงเรียนได้ เช่น เด็กไม่มีหนังสือสำคัญหรือโรงเรียนเปิดเรียนไปแล้ว ดังนั้นทางบ้านเปิดจึงต้องสอนเองเพื่อปูพื้นฐานความรู้ก่อนส่งไปเรียนในการศึกษานอกระบบโรงเรียนต่อไป

กรมประชาสงเคราะห์ (2538, น. 51-55) ศึกษาเรื่อง “สาเหตุ ปัญหาและความต้องการของเด็กเร่ร่อนขอทาน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิหลังของสาเหตุ ปัญหาและความต้องการของเด็กเร่ร่อนขอทาน การศึกษาพบว่า ภูมิหลังของเด็กเร่ร่อนขณะที่อยู่กับครอบครัวส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนหนังสือหรือได้เรียนแต่การศึกษาต่ำน้อยไม่เกินระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เด็กเร่ร่อนมีปัญหาเกี่ยวกับครอบครัวยากจน อดอยาก ขาดแคลน บิดามารดาหรือผู้ปกครองติดสุราการทะเลาะเบาะแว้งกันระหว่าสมาชิกในครอบครัว และขณะที่อยู่ในโรงเรียนเด็กมีปัญหาเกี่ยวกับการไม่มีเงินไปโรงเรียน อุปสรรคการเรียนไม่พร้อม การหยุดเรียนเพื่อช่วยทางบ้านทำงานหรือเลี้ยงน้อง นอกจากนี้ยังพบเด็กที่หนีโรงเรียนเพราะเพื่อนชวนไปเที่ยว ไม่ได้ทำการบ้าน ขาดอุปสรรคการเรียน และไม่ชอบเรียนหนังสือ ส่วนสาเหตุที่ทำให้เด็กออกมาเร่ร่อนขอทาน พบว่า ครอบครัวของเด็กยากจนและมีความขัดแย้งในครอบครัว เช่น ทะเลาะกับพี่น้อง บิดามารดาทะเลาะกัน บิดามารดาแต่งงานใหม่ และบิดาชอบดื่มสุรา ส่วนวัตถุประสงค์ที่เด็กออกจากบ้าน เพื่อต้องการมาขอทาน ต้องการออกมาหางานทำ ต้องการออกมาเที่ยว และเพื่อต้องการออกมาติดตามหาญาติพี่น้อง ส่วนปัญหาและความต้องการความช่วยเหลือของเด็กเร่ร่อนขอทาน พบว่า เด็กเร่ร่อนมีปัญหาเรื่องไม่มีเงินใช้จ่าย อดอยาก ไม่มีที่พัก และไม่ได้เรียนหนังสือ ปัญหาอื่น ๆ นอกจากนี้ได้แก่ การเจ็บไข้ได้ป่วย ถูกบังคับขู่รีดจากเพื่อน

จากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง เด็กเร่ร่อนต้องการความช่วยเหลือด้านที่พักอาศัย ต้องการเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ต้องการเงินค่าใช้จ่าย และขอให้ช่วยส่งกลับภูมิลำเนา นอกจากนี้เด็กเร่ร่อนยังมีความต้องการความช่วยเหลือเกี่ยวกับการเรียนหนังสือและฝึกอาชีพ เพื่อการดำรงชีวิตต่อไปในอนาคต

สำนักสวัสดิการสังคม (2536, น. 51-60) ศึกษาเรื่อง “การสำรวจและศึกษาเด็กเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหา สาเหตุที่ออกมาเร่ร่อน สภาพการดำรงชีวิตขณะเร่ร่อน และความคาดหวังในอนาคตของเด็กเร่ร่อน การศึกษาพบว่า สภาพปัญหาของเด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคกลาง การศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษาหรือไม่ได้รับการศึกษาเลย บุคลิกภาพของเด็กเป็นคนก้าวร้าวและเอาตัวรอดเก่ง มีความกล้าที่จะเผชิญกับสภาพแวดล้อม และให้ความไว้วางใจกับคนรอบข้างได้ยาก ปัญหาด้านสุขภาพของเด็กเร่ร่อนทรมานบางคนติดสารเสพติด บางคนตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มมิจฉาชีพ สาเหตุที่ออกมาเร่ร่อนเนื่องมาจากปัญหาด้านเศรษฐกิจในครอบครัว และปัญหาครอบครัวแตกแยกบางรายต้องการออกมาหารายได้ช่วยเหลือครอบครัว บางรายถูกขูดรีดทารุณจากครอบครัว การดำเนินชีวิตขณะเร่ร่อนพบว่าส่วนใหญ่ดำรงชีวิตด้วยการขอทาน เช็ดกระจกรถยนต์ ขายบริการทางเพศ ขายพวงมาลัย และเก็บเศษขยะขาย สถานที่พักอาศัยของเด็กเร่ร่อนอยู่ใต้สะพานลอยหรือบริเวณสวนสาธารณะ สำหรับความคาดหวังในอนาคตของเด็กเร่ร่อนพบว่าส่วนใหญ่ มีความต้องการที่จะมีอาชีพที่มั่นคงและเป็นที่ยอมรับจากสังคมเหมือนกับเด็กอื่น ๆ เด็กเร่ร่อนต้องการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ต้องการฝึกอาชีพ ต้องการกลับภูมิลำเนา ต้องการมีที่พักอาศัยและการมีบ้านหรือมีครอบครัวที่อบอุ่น

สุวิมล น้อยใจรักษ์ (2547, น. บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง “การจัดสวัสดิการแก่เด็กเร่ร่อนในเมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดสวัสดิการแก่เด็กเร่ร่อน และความคิดเห็นของผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อการจัดสวัสดิการแก่เด็กเร่ร่อนในเมืองพัทยาจังหวัดชลบุรี ผลการศึกษาพบว่า การจัดสวัสดิการด้านบริการเสริม ได้แก่ การสงเคราะห์เป็นเงินหรือสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับครอบครัวและเด็ก การจัดส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปพบปะกับเด็กภายในชุมชน ด้านบริการทดแทน ได้แก่ การจัดครอบครัวอุปถัมภ์ ครอบครัวอุปการะ และครอบครัวที่ต้องการรับเด็กเร่ร่อนเป็นบุตรบุญธรรม ความคิดเห็นของผู้นำชุมชนและหัวหน้าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการแก่เด็กเร่ร่อนด้านสถานการณ พบว่า มักพบเด็กเร่ร่อนตามแหล่งท่องเที่ยวในเมืองพัทยาจำนวนมาก สาเหตุการเร่ร่อนมาจากครอบครัวแตกแยกและการใช้ความรุนแรงภายในครอบครัว ทั้งผู้นำชุมชนและหัวหน้าหน่วยงานเห็นว่าปัญหาเด็กเร่ร่อนจำเป็นต้องรีบแก้ไข

โดยด่วนและเป็นหน้าที่ของทุกคน เด็กเร่ร่อนควรได้รับการดูแลในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม อารมณ์ และการศึกษา ความคิดเห็นของการจัดสวัสดิการแก่เด็กเร่ร่อนด้านบริการเกื้อกูล พบว่า ควรให้ครอบครัวมีบทบาทหลักในการดูแลเด็กในครอบครัว การจัดกิจกรรมระหว่างพ่อแม่ ลูก ในชุมชน และควรมีเจ้าหน้าที่ให้คำแนะนำด้านการเลี้ยงลูกที่ ถูกวิธีแก่ครอบครัว ด้านบริการ เสริมควรจัดให้ครูอาสาสอนหนังสือให้แก่เด็กและพูดคุยกับเด็ก เพื่อแก้ปัญหาซึ่งกันและกัน และ ควรฝึกอาชีพให้แก่เด็กด้วย ด้านบริการทดแทนควรมีสถานสงเคราะห์สำหรับเด็กเร่ร่อนโดยเฉพาะ หรือควรถวายที่ดินให้ผู้ดูแลโดยรัฐให้การช่วยเหลือบ้าง ด้านการช่วยเหลือตนเองของเด็ก เร่ร่อน พบว่า เด็กที่ใช้เวลาในการเร่ร่อนนานไม่สามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเองไม่สามารถดำรงชีพ และดูแลจัดการชีวิตของตนเองได้

สมพงษ์ จิตระดับ (2539, น. 203-210) ศึกษาเรื่อง “การศึกษากระบวนการพัฒนาเด็ก เร่ร่อนในระบบโรงเรียน : กรณีศึกษาเด็กเร่ร่อนจากมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะวัฒนธรรมของเด็กเร่ร่อน และการพัฒนากระบวนการพัฒนาเด็กเร่ร่อนในระบบโรงเรียน ผล การศึกษาพบว่าเด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่จากโครงการครูข้างถนนสามารถเปลี่ยนแปลง พัฒนา สร้าง บุคลิกภาพ พฤติกรรมการแสดงออกและเจตคติคล้ายคลึงกับเด็กปกติทั่วไป ส่วนการให้ความ ช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนไม่ประสบความสำเร็จเกิดจากเด็กเร่ร่อนใช้ชีวิตเร่ร่อนมายาวนานและมีความ เคยชินกับวัฒนธรรมข้างถนนจนยากแก่การถอนตัวเพราะหาเงินได้ง่ายมีรายได้มาก เด็กเร่ร่อนมี อุปนิสัยเอาแต่ใจตนเอง ก้าวร้าว เข้ากับผู้อื่นได้ยาก ครูข้างถนนสามารถเป็นที่พึ่งให้กับเด็กเร่ร่อนทั้ง การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาของเด็กเร่ร่อนที่กระทำต่อบุคคลอื่นและสิ่งแวดล้อมรอบข้าง กระบวนการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนที่ประสบผลสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับการทำงานที่มีความยืดหยุ่น สอดคล้องกันเอง เด็กเร่ร่อนจึงมีความสมัครใจและต้องการครูข้างถนน เด็กเร่ร่อนจะค่อย ๆ เรียนรู้ และเชื่อมั่นในการทำงานของครูข้างถนนจนติดตามเข้ามาสู่บ้านเปิดที่มีความอบอุ่น มีเสรีภาพ ให้โอกาส และความเชื่อมั่นในสิทธิขั้นพื้นฐานที่เด็กเร่ร่อนควรจะได้รับ การจัดหลักสูตรที่ เน้นความเป็นธรรมชาติ การเตรียมความพร้อมขั้นพื้นฐาน เนื้อหาวิชาเบื้องต้น เมื่อเด็กต้องการไป โรงเรียนทางบ้านเปิดมีการติดต่อประสานงานกับโรงเรียนสงเคราะห์ เพื่อเตรียมครูให้พร้อมต่อการ ดูแลเด็กเร่ร่อนอย่างใกล้ชิด และให้ครูมีความเข้าใจในวัฒนธรรมและพฤติกรรมของเด็กเร่ร่อน ระยะแรกทางระบบโรงเรียนควรให้การเสริมแรงมากกว่าการลงโทษ การเตรียมสิ่งแวดล้อมรอบข้าง ตัวของเด็กเร่ร่อน

9. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

